

САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

VI

**межвузовская
научная
конференция
студентов-филологов**

ТЕЗИСЫ

*7–11 апреля 2003 г.
Санкт-Петербург*

Филологический факультет
Санкт-Петербургского государственного университета
2003

Ответственный редактор

А. В. Андронов

БАЛТИСТИКА

Руководитель секции — ст. преп. Алексей Викторович Андронов

Rasa Andriušytė (Vilniaus universitetas)

Asmens įvardijančių būdvardžių daryba A. Pociaus knygoje „Trečios eilės pusbrolis“

Būdvardis tekstui suteikia gyvumo, ekspresyvumo, leidžia geriau įsivaizduoti apibūdinamą aplinką, žmones ir pan.

Lietuvių kalboje darybos požiūriu būdvardžiai skirstomi į pirminius ir išvestinius. Išvestiniai būdvardžiai sudaromi naudojant įvairius darybos afiksus: priesagas, priešdėlius, galūnes arba sudūrimo ir mišrios darybos būdus. Nagrinėjant išvestinius būdvardžius, susiduriama su jų atskyrimo nuo pirminių būdvardžių ir neveikiamosios rūšies dalyvių problema.

Rašytojas nevengia būdvardžiams suteikti papildomos reikšmės atspalvį, todėl darybinė analizė papildoma semantine analize, padedančia plačiau atskleisti būdvardžių galimybes tekste. Todėl būdvardžiai dar skirstomi į įvardijančius vidines ir išorines asmens ypatybes.

Pociaus knygoje „Trečios eilės pusbrolis“ rasti 274 išvestiniai būdvardžiai, įvardijantys asmenis. Dažniausiai vartojami galūninės darybos būdvardžiai (50,73 %), šiek tiek rečiau priesaginės darybos (35,04 %) ir rečiausiai — priešdėlinės darybos būdvardžiai (14,23 %).

A. Pociaus apsakymuose vartojami galūninės darybos būdvardžiai dažniausi su galūne *-as, -a* (44,1 %): *senas, -a; kaltas, -a*, o rečiausi su baigmenimis *-las, -a; -lus, -i; -štas, -a; aklas, -a; putlus, -i; aukštas, -a*. Galūniniai būdvardžiai daugiausia įvardija išorines asmens ypatybes.

Būdvardžiai su priesaga *-ingas, -a* sudaro beveik pusę (45,8 %) apsakymuose vartojamų priesaginės darybos būdvardžių: *laimingas, -a; protingas, -a*. Šiek tiek rečiau vartojami vediniai su priesaga *-išas, -a* (11,5 %): *vienišas, -a*, o itin retos priesagos yra *-utis, -ė; -ėlis, -ė; -ėtas, -a* ir *-yvas, -a* (po 1 %). Priesaginės darybos būdvardžiai dažniausiai įvardija vidines asmens ypatybes.

Tarp priešdėlinės darybos būdvardžių vyrauja žodžiai su priešdėliu *ne-* (87,2 %): *nekaltas, -a; nelaimingas, -a*. Su kitais dviem priešdėliais *nebe-* (7,7 %) ir *be-* (5,1 %) vedinių A. Pociaus apsakymuose reta. Visi priešdėliniai būdvardžiai žymi vidines asmens ypatybes.

Проблема множественной манифестации грамматического значения и показатели настоящего времени первичных глаголов литовского языка

Одна из проблем, возникающих при морфологическом анализе словоформ флективных языков, связана с тем, что некоторому грамматическому значению может быть приписано более чем одно средство выражения. Это явление получило название множественной манифестации грамматического значения [Matthews, 1974; Плунгян, 2000]. Один из способов морфологического анализа в подобных ситуациях, предложенный И. А. Мельчуком [Мельчук, 2001], заключается в том, чтобы признавать значащим лишь одно из средств, связанных с данным грамматическим значением, а все прочие считать «пустыми». Такое решение не представляется целиком удовлетворительным, т. к. зачастую приводит к контринтуитивным результатам.

Не принимая выдвинутого И. А. Мельчуком «принципа единственного значащего средства», можно, тем не менее, одни из имеющихся в словоформе средств считать основными, т. е. несущими бóльшую семиотическую нагрузку, чем другие. Здесь предлагаются критерии выделения такого значащего средства:

- (1) основное средство должно быть ненулевым;
- (2) основное средство должно быть некумулятивным (однозначным);
- (3) основное средство должно быть стабильным в пределах того фрагмента парадигмы, для которого релевантно данное грамматическое значение.

В качестве основных средств выражения грамматического значения могут выступать как аффиксы, так и чередования (ср. [Carstairs-McCarthy, 2002]).

Применение этих критериев к материалу русского языка требует, например, признать «пустой» форматив *-ес-* основным средством выражения множественного числа у слов *небо, чудо*.

Рассмотрение с указанных позиций литовского спряжения показывает, что такие явления, традиционно рассматриваемые как незначимые, как инфикс *-n-*, форматив *-st-*, чередование *i/e* и другие способы образования основы настоящего времени первичных глаголов, могут интерпретироваться как основные средства выражения значения 'настоящее время', т. к. они полностью удовлетворяют критериям (1)–(3).

Литература

- Мельчук, 2001 — Мельчук И.А. Курс общей морфологии. Т. IV. М. — Вена, 2001.
Плунгян, 2000 — Плунгян В. А. Общая морфология: Введение в проблематику. М., 2000.
Carstairs-McCarthy, 2002 — Carstairs-McCarthy A. How stems and affixes interact. // Morphology 2000. Amsterdam etc., 2002, pp. 49 — 57.
Matthews, 1974 — Matthews P.H. Morphology. Cambridge, 1974.

Irma Astrauskaitė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Automobilininkų žargonu atsirađimo būdai

Labiausiai konotuota leksikos dalis — lietuvių kalbos žargonas — mažai tyrinėta.

Tyrinėjimui pasirinktas automobilininkų žargonas. Dėl savo nevienalytiškumo (į jį patenka ir kitų socialinių grupių žargonu — automobilius vairuoja ir teisininkai, ir

policininkai, ir studentai ir t. t.), automobilininkų žargonas puikiai tinka tyrinėti ir apžvelgti bendras žargono kaitos tendencijas.

Internetas, turėdamas ir sakinės, ir rašytinės kalbos bruožų, atveria visai kitas galimybes žargonui tyrinėti: 1) žargonas internete užrašomas ne antrinio komunikacijos akto dalyvio, bet paties pateikėjo; 2) galima stebėti autentišką žargono vartojimą, stebėti žargono kitimą.

Pagal kilmę žargonybės galima suskirstyti į a) lietuviškas; b) skolinius. Lietuviškas žargonybės padaromos iš lietuviškų žodžių. Tikrasis profesinis automobilininkų žargonas dažnai pasiskolinamas iš rusų, anglų kalbų. Skolinių integravimas į kalbą skirstomas: a) paprasto skolinimo būdu be formos pasikeitimo; b) skolinimasis, žodį išverčiant; c) skolinamasi vieno žodžio šaknis, o priešdėliai ir priesagos verčiamos; d) hibridai, sujungiantys du žodžius į vieną, kuris gali būti sudėtas ne tik iš kitos kalbos žodžių, bet ir iš savo.

Pagal atsiradimo būdą, žargonas skirstomas į semantines ir darybines žargonybes.

Darybinis žargonas gali būti padaromas: a) pridėdant netipišką formantą; b) pridėdant svetimą formantą; c) trumpinant.

Kuriant žargoną žaidžiama žodžių reikšmėmis, daryba, garsais, raidėmis. Formuojasi žargoninė frazeologija. Svarbiausias perkeltinės žodžių vartojimo tikslas — ekspresinė daikto charakteristika. Žargono emociškumas ar ekspresyvumas eina iš denotato, tai yra iš to, kad pats pavadinamas daiktas kelia teigiamas arba neigiamas emocijas, yra asociatyvus. Negyviems daiktams, glaudžiai susijusiems su žmogaus gyvenimu, priskiriamos gyvųjų savybės.

Žargonui būdinga ekspresija, jam negresia literatūriško sukaustymo pavojus. Tiek fonetikos, tiek raiškos, tiek normos atžvilgiu internetas yra puikus ir naujas medžiagos rinkimo šaltinis. Atsiranda neribotos galimybės tyrinėti įvairių socialinių sluoksnių žargoną.

Automobilininkų žargonas internete yra įvairus ir darybos, ir semantikos atžvilgiu.

Lina Bačiūnaitė (Vilniaus universitetas)

Čekiškės krašto antroponimai

Mokslininkai pateikia kelis pavardės apibrėžimus, kuriuose išryškėja universalus jos bruožas — paveldimumas ir priklausymas vienai šeimai.

Čekiškės miestelyje (Kauno rajonas, Lietuva) ir gretimuose kaimeliuose iš viso yra 293 skirtingos pavardės, kurios užfiksuotos Čekiškės seniūnijos gyventojų kartotekoje ir XVIII–XX amžiaus Bažnytiniame archyve.

Lietuvių antroponiminė sistema nuėjo ilgą kelią nuo asmenų įvardijimo vienu asmenvardžiu iki įvardijimo vardu ir pavarde. Senosios dvikamienės pavardės Čekiškės krašte užfiksuotos tik 9: *Draudvilas* (*Draud-* ‘drausti’, *vil-* ‘viltis, tikėjimas’), *Žūtautas* (*Žut-* ‘žūti’, *taut-* ‘tauta’).

Plečiantis ryšiams tarp etninių grupių, išaugus gyventojų skaičiui, atsiradus bendravardžių, buvo svarbu asmens vardą patikslinti. Taip, pridėjus vardo turėtojo gyvenamąją vietą, amatą, tėvo ar brolio vardą, atsirado prievardžiai. Čekiškės krašte toks reiškinys užfiksuojamas dar ir šiandien. Čekiškėje gyvena dvi *Janinos Bačiūnienės*, tačiau viena iš jų yra žinoma kaip *Petro Janė*.

Patroniminės kilmės asmenvardžiai iš pradžių nurodydavo tik priklausymą šeimai, tačiau ilgainiui jie virto pavardėmis. Čekiškės krašte iš 25 patroniminės kilmės asmenvardžių — 15 yra priesagos *-aitis* vediniai (*Abráitis*).

Nepatroniminės kilmės asmenvardžiai dažniausiai buvo pravardiniai antroponimai, kurie atsirado iš augalų, gyvūnų pavadinimų, kitų daiktavardžių. Pavardėms, kilusioms iš pavardžių, galima priskirti savotišką asociacijų, emocijų atspalvį (*Arbūzas, Žemaitis*).

Krikštas paskatino antroponimų, susidariusių iš šventų vardų, formavimąsi: *Petráuskas (Petras), Simonāvičius (Simonas)*.

Su lenkiškąja kultūra plito ir „lenkiška kilmė“, todėl daug lietuviškų pavardžių buvo slavinamos pridodant prie jų nelietuviškas priesagas *-avičius, -evičius*. Pavardžių slavinimas vyko dėl raštininkų kaltės.

4 % visų čekiškiečių antroponimų sudaro germaniškos kilmės pavardės: *Cinkus — Zink, Furmonas — Fuhrmann*.

Čekiškiai priklauso vidurio aukštaičiams, todėl jiems būdinga nekirčiuotą balsį *o* versti į balsį *u*, trumpinti balsį *y*. Šis reiškinys pastebimas ir antroponimuose: *Buivydiénė — Buividaitė, Ogenskas — Ugenskytė*.

Tik 1945 m. Bažnytinio archyvo knygoje pastebimos sunormintos moteriškos pavardės. Iki tol labai įvairavo priesagos (*Tarosevičaitė — Tarosevičiūtė — Tarosevičytė*), arba buvo rašoma su vyriška galūne (*Marianna Balsis, Elizabeth Pečiulis*). Šiandien Čekiškėje yra tik viena netekėjusios moters pavardė, į kurios sudėtį įeina dvi pavardės: *Vaičiūnaitė — Vaičekauskaitė*. Pirmoji — mamos mergautinė pavardė, o antroji — tėvo.

54 pavardėms (18,43 %) Čekiškės krašte gresia išnykimas, nes šias pavardes tesaugo tik senos moterys (*Balčikonienė* (g. 1910), *Ugenskytė* (g. 1922)).

Edita Bakutytė (Vilniaus universitetas)

Dainuojamosios tautosakos bruožai J. Aisčio kūryboje

1929 m. Kaune išėjo žurnalas „Pjūvis“, su kuriuo į kultūrą įžengė nauja intelektualų neoromantikų karta, subrandinta pirmojo nepriklausomos Lietuvos dešimtmečio. Neoromantikai ėmė svarstyti tautos likimo problemą. Etnografinė kaimo atributika (kryžiai pakelėse) jiems virto embleminiais Lietuvos vaizdais, o kaimo papročiai (krikštynos, piršlybos, pakasynos) žmogaus būties matmenimis ir tautinio pastovumo prielaida. Nuo urbanizacijos kontrastų ir įtampų atsigręžta į nesudrumstą Lietuvos gamtą, kuri tapo vieninteliu pasaulio harmonijos ir amžinybės pagrindu.

Priklausymas neoromantikų ir pjūvininkų kartai lėmė J. Aisčio kūrybos lyrizmą, gamtos poetizaciją, tautosakos stilizaciją, meilės jausmo psichologines atodangas, prigimties balso ir grožio, neatsiejamų nuo dvasingumo, manifestacijas bei laisvas menines formas, metaforų ornamentiką, garsinio, muzikinio prado akcentavimą.

Šiame darbe aptariamas pirmasis J. Aisčio rinkinys „Eilėraščiai“. Į rinkinį „Eilėraščiai“ poetas „perkelią“ tris pagrindinius tautosakos žanrus — lietuvių liaudies dainą, baladę, literatūrinę dainą. Todėl pagrindinis šio darbo tikslas aptarti, kokie dainuojamosios tautosakos motyvai, siužetai, simboliai, elementai dominuoja pirmame J. Aisčio rinkinyje ir kaip jie išreiškiami (pavyzdžiui, J. Aisčio eilėraštis lyginamas su lietuvių liaudies daina „Vai, aš savo merguželę“, jie labai artimi tematika, stilistika, leksika ir eilėdara).

J. Aisčio eilėraščiuose dominuojantys lietuvių liaudies dainų motyvai ir simboliai *vyšnių sodas, gegutėlė*, reiškiantys gimtinę bei motiną / mergelę, deminutyvai *mergelė, bernelis, tėvelis, dvarelis*, taip pat žodžiai, kuriantys dainose Lietuvos peizažą: *laukas, kelias, pieva, upė, girios, Lietuva* ir pan. rodo glaudžias J. Aisčio eilėraščio sąsajas su dainuojamąja tautosaka.

J. Aisčiui buvo labai artima dainiškoji lietuvių literatūros tradicija. Iš jos poetas perėmė išskaidrintą leksiką, virpančią sintaksinių atkarpų ir intonacijų pusiausvyrą, lygiai plaukiantį ir plazdantį toną, gracingai linguojančią žiedinę kompoziciją, pagrįstą pakartojimų akordais. Lėta ritmika, ilgai tęsimi balsai, uždelstos kadencijos suteikė eilėraščiui „gailią melodiją“, kuri autoriui atrodė nepaprastai svarbi ir savita.

J. Aisčio eilėraščiai darė didžiulį poveikį ketvirtojo — penktojo dešimtmečio jauniems poetams, kuriems tie eilėraščiai virto tiesiog pačios poezijos sinonimu. J. Aistis buvo populiariausias to meto lietuvių poetas — besimokantis jaunimas atmintinai mokėjo kone visą jo kūrybą.

Ingrida Balčiūnienė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Pirmųjų vaiko žodžių leksinės reikšmės kitimas

Pirmuosius žodžius vaikai suvokia ir vartoja kitaip nei suaugusieji, dažniausiai — įvairių asociacijų pagrindu. Todėl šių žodžių leksinės reikšmės formavimasis ir kitimas yra svarbus bei įdomus tyrimo objektas. Darbo medžiagą sudaro vieno lietuvių vaiko, Monikos Balčiūnaitės (gim. 1998 m.) ankstyvasis žodynas, 1999–2001 m. užfiksuotas mamos (darbo autorės) rašytame dienoraštyje.

Paanalizavus pirmuosius vaiko žodžius galima teigti, kad jų leksinės reikšmės raida labai priklauso nuo vaiko aplinkos ir pomėgių. Vaikas greičiausiai įsisavina tuos žodžius, kuriais žymimos jo aplinkos ir jam aktualios sąvokos. Svarbu ir tai, kaip patys tėvai žymi sąvoką: vartoja suaugusiųjų kalbai būdingą žodį ar keičia jį paprastesniu vaikiškuoju žodžiu. Šiuo atveju tėvai vaikiškuosius žodžius vartoja tik svarbiausioms sąvokoms (valgio, miego, skausmo) žymėti. Kitais atvejais pasirenkami įprasti žodžiai. Tokių modelių perima ir Monika, todėl jos kalboje retai fiksuojami vaikiškieji žodžiai ir onomatopėjos, o didžiausią ankstyvosios leksikos dalį sudaro ne visada tikrąja reikšme vartojami įprasti šnekamosios suaugusiųjų kalbos žodžiai.

Pirmuosius vaiko žodžius pagal jų leksinės reikšmės kitimą galima skirti į tris grupes:

1) daiktavardžių, veiksmažodžių, būdvardžių,rieveiksmių ir vaikiškųjų žodžių reikšmė iš pradžių yra kitokia (siauresnė arba platesnė) nei suaugusiųjų kalboje; pvz., *katė* vaikui iš pradžių reiškia tik namuose laikomą katina);

2) onomatopėjos iš pradžių vartojamos taip pat, kaip suaugusiųjų kalboje (jomis pamėgdžiojami garsai), o vėliau įgyja objekto arba veiksmo reikšmę; pvz., onomatopėja *bum* vaikas vadina kamuolį;

3) pragmatinių žodžių (*ačiū, ate, alio*) ir asmeninių įvardžių reikšmė vaikui yra sunkiai suvokiama dėl jų funkcijų ir vartojimo taisyklių sudėtingumo; pvz., asmeninį įvardį *tu* Monika iš pradžių vartoja adresantui reikšti, t. y. vadina juo save, o žodžio *alio* reikšmę ir funkciją vaikas suvokia tik po to, kai tam tikrą laiką maždaug kartą per savaitę iš tiesų pasikalba su močiute telefonu.

Trečiųjų metų pabaigoje dauguma Monikos vartojamų žodžių jau įgiję tokią pat reikšmę kaip ir suaugusiųjų kalboje. Tačiau yra keletas žodžių, kurių reikšmės ir 4;5 metų vaikas dar gerai nesuvokia. Tai — giminystės terminai (*krikšto mama, dėdė*) ir miestų pavadinimai (*Kaunas, Biržai*).

Elektroniskās vēstuļu ķēdes folkloristiskā aspektā

Folkloristikas izpētes objekta paplašināšanās rezultātā folkloristu uzmanības lokā ir nokļuvuši masu komunikācijas līdzekļos reproducētie teksti un to vienības. Līdzīgi tradicionālās folkloras formām tie cirkulē noteiktā cilvēku lokā nosacīti fiksētā formā. Interneta folkloras ir viens no visplašāk lietotajiem masu komunikācijas līdzekļu folkloras veidiem, jo, ņemot vērā tā specifiku, nav aktuāli citkārt folkloras lietotāju loku ierobežojošie faktori, piemēram, teritoriālie. Internetam kā folkloras videi raksturīgas divas būtiskas iezīmes — pirmkārt, tā ir jauna vide, kur folkloras turpina attīstīties, un otrkārt, tā ir vide, kurā tiek radīti jauni folkloras paveidi.

Elektroniskās vēstuļu ķēdes ir viens no interneta folkloras izplatītākajiem paveidiem. Tās ir ļoti dažādas, piemēram, neskaitāmi verbālie/grafiskie joki un humoristiskas vēstules, aforistiska satura vēstules, reklāmas, „izdevīgi” finansiāli piedāvājumi, brīdinājumi par vīrusiem, vīrusi, protesta vēstules, laimes vēlējumi, aptaujas, lūgumi ziedot naudu utt.

Viena no senākajām vēstuļu ķēdēm ir, t. s., laimes vēstules, kuru aizsākumi tradicionāli saistīti ar garīgo pasauli, t. i., par vēstuļu ķēdes aizsācēju minēts kāds misionārs vai svētais. Par nacionālu tradīciju šo vēstuļu sakarā runāt nevar, drīzāk par internacionālu — līdzīgi teksti ar lielākām vai mazākām atšķirībām cirkulē dažādās valodās. Atšķirības parasti ir naudas summās, ieguvēju / zaudētāju vārdos, gada skaitļos u. tml. Tomēr atšķirības dažkārt ir pārāk lielas, lai viennozīmīgi tās varētu nosaukt par pārrakstīšanas kļūdām. Tāpat kā tradicionālajā folklorā teksts nav sastingusi vienība, arī šeit teksti tiek pārveidoti.

Arvien biežāk parādās arī laimes vēstuļu parodijas, kuru tekstuālā uzbūve veidota pēc laimes vēstuļu parauga, taču saturiski parodē tās, dažkārt ar noteiktu mērķi, piemēram, noteiktas preces reklamēšanas nolūkos. Parodijās parasti vēstules šķietamā sakralitāte tiek profanizēta, piemēram, vēstule apceļojusi pasauli 666 reizes (parasti 9 vai tml.), tā sarakstīta 666. gadā. Vēstulēs minētie fakti tiek sakropļoti, hiperbolizēti un padarīti pēc iespējas sarkastiskāki un humoristiskāki.

Vēstuļu ķēžu tradīcija, kas aizsākusies ar rokrakstā rakstītām vēstulēm, sūtītām pa pastu, internetā turpina savu attīstību daudz plašākā mērogā, pielāgojoties elektronisko saziņas līdzekļu specifikai.

Kristīne Birzniece (Latvijas Universitāte)

Skatījums uz sievieti R. Blaumaņa un Žemaites stāstos

1. Žemaites uz sievieti savos stāstos skatās divējādi, respektīvi, iespējams izšķirt 2 sieviešu tēlu grupas:

a) sievietes, kuras vienmēr samierinās ar patriarhālās pasaules kārtību, pieņem to kā vienīgo pareizo un iespējamo (piemēram, Zosja stāstā „Topīlis”, Mare stāstā „Muklājs” u. c.);

b) sievietes, kuru rīcībā iespējams vērot mēģinājumus sacelties pret iedibināto kārtību, nevēlēšanos ar to samierināties (piemēram, Miļute stāstā „Zigmanta kungs”, Verone stāstā „Velnis laulājis, velns aprok”).

2. R. Blaumaņa stāstos konstatējamas tādas pašas sieviešu tēlu grupas.

3. Analizējot stāstus, iespējams konstatēt šādas līdzības:

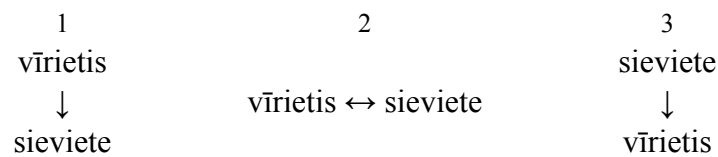
a) abi autori dod sievietei iespēju izvēlēties (īpaši spilgti tas parādās šādos stāstos: Žemaite „Zigmanta kungs”, R. Blaumanis „Purva bridējs”);

b) abi autori lielu nozīmi piešķir sievietes ārējam izskatam kā sievietes vērtību noteicošam kritērijam;

c) abi autori „iztraucē” vīrieša pašapmierinātību ar sevi, viņa varas apziņu, kas balstās uz vīrieša fizisko pārākumu. Tādējādi notiek skatu punkta pārbīde no vīrieša skatījuma dominantes uz sievietes skatījumu (piemēram, R. Blaumanis „Purva bridējs”, Žemaite „Petrus Kurmelis”).

4. Analizējot stāstus, iespējams konstatēt šādas atšķirības:

a) Žemaites stāstos šķirami 3 varas hierarhijas (un arī attiecību) modeļi:

R. Blaumaņa stāstos šķirami tikai 2 varas hierarhijas modeļi:

b) Žemaite atšķirībā no R. Blaumaņa neskatās uz sievieti kā spējīgu iedzīvināt dzīvē attiecību modeli, kurā izpaužas sievietes pārākums pār vīrieti tieši ārēji, sociālā ziņā;

c) Žemaite atšķirībā no R. Blaumaņa uz sievieti bieži skatās kā uz pārāku individu garīgā aspektā;

d) Žemaite atšķirībā no R. Blaumaņa vairāk uzmanības velta attiecību raksturojumam ģimenē (piemēram, attiecības starp mātēm un meitām);

e) Žemaites stāstos bioloģiskais ir primārais, t. i., vīrieša fiziskais pārākums nosaka viņa varu. R. Blaumaņa stāstos tas netiek īpaši akcentēts;

f) Žemaite atšķirībā no R. Blaumaņa vairāk pievēršas sievietes iekšējās pasaules analīzei (sieviešu tēlu iekšējie monologi stāstos);

g) R. Blaumanis lielāku uzmanību velta sievietes un vīrieša savstarpējo attiecību raksturojumam.

Laura Butkutė (Vilniaus universitetas)

Pojūcių leksika V. Mykolaičio-Putino lyrikoje

Pojūčiai — psichologinis procesas, kuris tiesiogiai atspindi išorinio pasaulio objektų savybes, tiesiogiai veikiančias jusles.

Pojūčius nusakantys žodžiai poezijoje įgauna savitą atspalvį, kadangi čia praturtinama, neretai ir simbolinama jų tiesioginė reikšmė. V. Mykolaičio-Putino lyrikoje šie žodžiai turi filosofškumo atspindį, nes poetas vaizduoja žmogaus dvylypumą: viena sielos pusė veržiasi į aukštį, kur slypi amžinas gėris, grožis, o kita — į žemę. Lyrinis subjektas siekia pažinimo, laisvės. Jis sutinka kęsti skausmą, kad tik nereiktų vergauti. „Aš savo skausmo ir kančios / Į tavąją vergovę neiškeisiu“, — sako titanus Prometėjas. Pojūčius reiškiantys žodžiai padeda

poetui sukurti paslaptimi, mirties nuojauta dvelkiančius žodžius, nuotaiką, pvz., „Kažkas kaulėtu pirštu grasino iš anapus“.

Lyrinis subjektas matydamas tai, kas yra aplink jį, stengiasi suvokti gyvenimo prasmę, ieško atsakymų į jam rūpimus klausimus.

Regėjamą reiškiantys žodžiai dažnai vartojami su poeto mėgstamais įvaizdžiais: jūra, saulė, dangus, žvaigždės, žemė. Žvelgimas į bekraštį dangų simbolizuoja slaptus žmogaus troškimus, idealų ilgesį.

Lytėjimo pojūčius žymintys žodžiai skirstomi į kelias grupes. Vieni perteikia mirties, neišvengiamos katastrofos išpūdį (kaulėtu pirštu motyvas). Taip poetas išreiškia savo paties nerimą dėl artėjančios karo šmėklos, žmonių susvetimėjimo. Kiti išreiškia lyrinio veikėjo pastangas siekti tikslo nepaisant pavojų (aštrių skeveldrų motyvas). Temperatūrą ir skausmą nusakantiems žodžiams būdinga ir tiesioginė, ir netiesioginė reikšmė.

Garsų atspalviai žadina įvairias emocijas, asociacijas pvz.: duslūs vargonų garsai sukelia liūdesį, trimito skardumas neleidžia apsnūsti, skatina veikti.

Žodžiai *kvapus*, *kvepiantis* leidžia pačiam skaitytojui įsivaizduoti, pvz., vieno ar kito augalo aromatą. Kartais poetas kvapą apibūdina konkrečiau. Žodžio *aitrumas* priskyrimą uosle ar skoniui suvokiamiems pojūčiams lemia kontekstas. Tas pats kvapas gali sukelti skirtingus jausmus, asociacijas, pvz., aitrus gėlių aromatas malonesnis negu laidotuvių žvakių aitra.

Skonį nusakantys žodžiai tiesiogine reikšme apibūdina maisto skonį, o perkeltine — jausmus, emocijas.

V. Mykoliaičio-Putino lyrikoje senesnės veiksmazodžių ir daiktavardžių formos atskleidžia poeto etnografinį, filosofiskai įprasmintą autentiškumą.

Semantinės stiliaus figūros, grindžiamos pojūčių leksika, paryškina perteikiamą vaizdą, sukelia tam tikrą nuotaiką, padeda vaizdingiau perteikti lyrinio subjekto dvasinį pasaulį.

Līga Vogina (Latvijas Universitāte)

Leksiskās nozīmes maiņa kontekstā

1. Vārda leksiskā nozīme ir svarīgākā vārda daļa. Tā ir vārda skanējuma sabiedriski nostiprinātais saturs. Vārda nozīmi veido vairākas atsevišķas nozīmes jeb leksiski semantiskie varianti. Nozīmes vismazākā nedalāmā vienība ir semantiskais elements.
2. Vārda nozīmi iespējams sadalīt vairākos komponentos. Katrai nozīmei ir galvenais jeb denotatīvais komponents, iespējami arī papildkomponenti jeb konotatīvie komponenti. Denotatīvais komponents pauž vārda jēdzienisko saturu. Konotatīvie komponenti paplašina vārda sniegto informāciju un piešķir vārdam ekspresiju. Papildkomponenti reizēm izvirzās priekšplānā.
3. Vārda nozīmes izpētē būtiska ir vārda apkaime jeb distribūcija. Konteksts var mainīt vārda nozīmes struktūru. Konteksta ietekmē var zust semantiskie elementi un vārds gramatizējas.
4. Vārda nozīmes maiņa ietekmē vārda saistīšanās spējas. Daudzu vārdu saistīšanās spēja var būt frazeoloģiski ierobežota. Atbilstošie vārdi izpauž kādu no savām nozīmēm tikai savienojumā ar noteiktiem vārdiem vai vārdu grupām.
5. Vārda apkaime palīdz norobežot vārda leksiski gramatiskās atšķirības, bet vārda nozīmi tā nemaina.

6. Konteksts nenosaka leksiski semantiskos variantus, tie realizējas kontekstā. Konteksts runas līmenī atklāj nozīmi, kas pastāv valodas līmenī. Vārda pamatnozīmes noteikšanai nav nepieciešams konteksts.
7. Vārda semantiskā struktūra mainās rodoties jauniem leksiski semantiskiem variantiem, kā arī kādam variantam zūdot. Tādā gadījumā vārda semantiskās struktūras apjoms var paplašināties vai sašaurināties. Var mainīties ne vien vārda denotatīvais komponents, bet arī rīdzan papildkomponenti. Sākotnēji ekspresīvi neitrāls vārds var iegūt kādu papildkomponentu, savukārt ekspresīvi vārdi var zaudēt ekspresivitāti un kļūt par neitrāliem vārdiem. Tātad var runāt par leksiski semantisko variantu jeb sēmu zudumu vai rašanos.
8. Zūdot vārda leksiskajai nozīmei, vēl saglabājas vārda gramatiskā nozīme. Šajā gadījumā iespējams runāt par vārda gramatizēšanos.
9. Jauni leksiski semantiskie varianti var rasties uz metaforu pamata. Individuālā metafora ar laiku var kļūt par vārda nozīmi — gan tiešu, gan pārnestu.
10. Vārda pamatnozīme ir uztverama ārpus konteksta, tā ir runātāju apziņā. Savukārt atvasinātās nozīmes ir kontekstuāli saistītas, respektīvi, nozīmi var saprast tikai noteiktā vārdu savienojumā, semantiskā apkaimē.
11. Pārnesta nozīme iespējama vārdiem, kam ir vismaz divas nozīmes. Pārnestās nozīmes ir saistītas ar divu semantisko plānu apzināšanos. Pārnestā nozīme realizējas uz tiešās nozīmes fona un pauž noteiktu parādību vērtējumu, kas nozīmei piešķir ekspresivitāti. Tiešā nozīme attiekmē pret pārnesto nozīmi ir konkrētāka.
12. Metaforiskas nozīmes rodas uz asociatīvo sēmu pamata veidojot konotācijas. Konotācija ir vārda papildsaturs. Konotācijas ir samērā nestabilas, jo tās variējas atkarībā no kultūras, vēsturiskā perioda, kā arī — no cilvēka individuālās pieredzes. Asociatīvās nozīmes (konotatīvā, stilistiskā, atspoguļojošā un kolokatīvā) ir nenoturīgas, jo tās ir atkarīgas no katra cilvēka individuālās pieredzes.

Eglē Gabrēnaitē (Vilniaus universitetas)

Hiperbolē J. Erlicko knygoje „History of Lithuania“

J. Erlicko knygos „History of Lithuania“ hiperbolē — savita, talpi, daugialypē semantinē stiliaus figūra, jungianti savy įvairių kalbos pakopų lygmenis: semantikos, leksikos, sintaksės. Hiberbolės čia yra absurdiško komizmo raiška. Jose susilieja įvairios komiškumo rūšys: juokingas, naivus, priešiškas, smerkiantis komiškumas. Dažniausiai hiperbolių komizmo išeities taškas — juodasis humoras, kur komiškumas susipynęs su žiaurumo, grėsmės, prievartos, absurdo elementais.

Semantinē „History of Lithuania“ hiperbolių raiška daugiasluoksnė. J. Erlicko tekste galima išskirti keturis bendriausius kontekstus: politinį, socialinį, agrarinį ir kultūrinį. Dominuojantis ir pagrindinis yra politinis kontekstas.

Hiperbolių, grindžiamų leksikos priemonėmis, knygoje nėra itin daug. Iš leksikos sistemos humoristas dažniausiai vartoja svetimybes, tarmybes, naujadarus. Kartais J. Erlickas komiškumo siekia norminės bendrinės lietuvių kalbos rašybos iškraipymais, grafonais — žodžių skaidymu pažeidžiant kalbos normas.

Nemažai hiperbolių knygoje „History of Lithuania“ yra grindžiama sintaksinėmis figūromis. Oksimoronų, antitezių, paradoksų, alogizmu, klišių, šablonų, štamų,

daugiareikšmių žodžių, homonimų, paronimų, palyginimų vartojimas hiperbolėse kelia juoką, kuris įgyja tragikomedijos, absurdo, grotesko pavidalą.

Įdomi hiperbolių sąveika su stiliaus figūromis, kurių svarbiausia ypatybė yra perkeltinė semantika, t. y. tropais. Knygos „History of Lithuania“ hiperbolėse gausu ironijos, grotesko, kuris kartu su satyra ir juoduoju humoru kuria deformuotą tikrovės atvaizdą. Savitas šių tropų vartojimas tekste (kartu ir hiperbolėse) kuria originalų J. Erlicko stilių, kurį būtų sunku sumaišyti su kito humoristo stiliumi.

Stiprus hiperbolių ryšys su specifinėmis komizmo priemonėmis. Hiperbolėse gausu parodijų, aliuzijų, reminiscencijų. Visame knygos tekste gausybė citatų iš klasikų (beje, ne tik lietuvių) kūrybos, Biblijos, reklamos, rinkiminių kampanijų šūkių. Aliuzijas kelia beveik visų veikėjų vardai.

Spalvingai, talpia, J. Erlicko hiperbolei apibūdinti neužtenka įprastinės komizmo sąvokos, nes komiškas čia pasireiškia ne tradicinėmis, o netikėtomis, originaliomis formomis. Hiperbolės ir su ja susijusių, ją stiprinančių stiliaus figūrų vietomis itin suaktyvėjančią vartoseną į vienumą sulieja hiperbolizacijos procesų sklaida. Nors humoristo kuriamų hiperbolių keliamas juokas specifinis, nelinksmas, vis dėlto šis išplėtotas hiperbolizacijos su ją remiančiomis stiliaus figūromis procesas esti labai paveikus ir svarbus, gal net vienas iš esminių J. Erlicko kūrybos bruožų.

Rita Glāzere (Latvijas Universitāte)

Polemika ar nāvi latviešu kapsētu epitāfijās: 1945–1991

1. Latviešu kapu kultūru un tieši epitāfiju tradīciju otrās padomju okupācijas laika (1945–1991) monostilistiskās kultūras propaganda ietekmējusi maz. Šā laika epitāfijās vērojama liela stilistiskā un tematiskā dažādība, un polemika ar nāvi ir tikai viena no mirušo piemiņas zīmju uzrakstu tēmām.

2. Nāves fakts tiek personificēts. Retoriskos jautājumus ievada dažādas uzrunas: «nāve», «nāvīte», «zeme», «zemīte», «Zemes māte», «velēniņa», «liktenis» u. c. Uzrunu nereti papildina emocionāli epitēti, piemēram, «ļauna», «tumša». Dažkārt uzrunu nāvei nelieto, bet adresāts tomēr nojaušams.

3. Polemiku parasti uzsāk sērojošie tuvinieki, minot argumentus nāves neadekvātai izpaušmei. Retāk diskusijas iniciatīva piedēvēta mirušajam. Tikai dažos epitāfiju piemēros arī nāve iesaistās diskusijā:

«Nekas, nekas,» teic nāve mierinot,
«Neesmu ubadze, man tevim ir, ko dot.
Es esmu miers, es esmu žēlastība,
Es esmu vainags zaļš, es esmu
Aizmirstība.»

(LFK 2101, 7 027; Liepājas Centrālie kapi)

4. Nāvei izsaka pārmetumus šādos gadījumos:

a) kad tā paņēmusi jaunu cilvēku, bērnu:

Nāve grūta, nāve ļauna,
Kur lai sirds sāpēm mieru rod?
Kādēļ ņēmi mūžus jaunus,
Neļaudama nodzīvot?

(LFK 2101, 11 260; Eikšas kapi, Preiļu raj. Rušonas pag.)

Tomēr dažkārt nāve jaunībā tiek uztverta optimistiski, tā pretstatīta iespējamām grūtībām dzīvē, jaunai pasaulei u. tml.;

b) kad tā paņēmusi ļoti mīļu cilvēku:

Nāve, nāve, ko tu dari?

Kam tu ņem no manis saules staru?

(LFK 2101, 17 097; Lāčupes kapi Rīgā)

c) kad tā ieradusies pēkšņi (tragiska nāve), neļaujot atvadīties no palicējiem:

Nespēju jums pēdējās ardievas teikt,

Jo ezera viļņos man satumsa nakts.

(LFK 2101, 3 310; Bāru kalna kapi)

5. Liela epitāfiju daļa pauž rezignētu attieksmi pret nāvi. Lai gan teksts neatklāj dialektiku, jaušama aizvainojuma intonācija, kas sakņojas cilvēka sakāvē, nespējā nāvi ietekmēt — iežēlināt, pierunāt, iebaidīt.

Ar rokām atrakt

Nebūtu par grūtu,

Bet velti nāvei

Dzīvību ir lūgt.

(LFK 2101, 9 073; Pilsētas (Bērtuļa) kapi Rūjienā)

6. Tomēr vairumā latviešu kapsētu epitāfiju tekstu padomju okupācijas laikā izteikta mierpilna nāves akceptēšana. Nereti iezīmēta pozitīva pēcnāves perspektīva. Mierīgi optimistiskā nāves uztvere atbilst «pieradinātās nāves» (fr. *la mort apprivoisée*; P. Aries) koncepcijai.

Kas bij tuvu, nu ir tālu,

Ko lai dara, tā tas ir.

(LFK 2101, 13 071; Stāmerienas kapi, Gulbenes raj.)

Aiga Grauduma (Latvijas Universitāte)

Patskaņu [u] un [ū] pārmaiņas līdzskaņu [p], [t], [k], [ķ] ietekmē

1. Skaņu akustisko īpašību pētīšana pasaulē notiek kopš 19. gadsimta. Latvijā tā aizsākās 20. gadsimta sākumā. 1998. gadā Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātē tiek izveidots Akustiskās fonētikas kurss, kas dod iespēju veikt pētījumus šajā nozarē.
2. Pētījumā galvenais uzdevums — novērot, kā mainās patskaņa formantu vērtības un ilgums, ja patskanis ir savienots ar līdzskaņiem. Patskaņi [u] un [ū] atrodas simetriskā eksplozīvo nebalsīgo slēdzeņu [p], [t], [k], [ķ] apkaimē, attiecīgi $CV(:)C$ tipa zilbē (C — līdzskanis, V — patskanis).
3. Pētījums tiks veikts, balstoties uz zviedru fonētiķa Gunnara Fanta izveidoto avota un filtra teoriju (Source-filtre theory), kurā artikulāri akustiskās atbilstmes tika aprakstītas, balstoties uz dabiskam cilvēka runas aparātam maksimāli tuvinātu akustisku modeļu īpašību novērojumiem.
4. Analīzei izmantotas trīs informantu — vīriešu — ierunātas $CV(:)C$ tipa zilbes — [pup], [pūp], [tut], [tūt], [kuk], [kūk], [ķuk], [ķūk]. Analīžu rezultāti attēloti F2/F1 akustiskajā plaknē. Katrai zilbei atsevišķi tika apzīmēti patskaņa sākuma (PS), patskaņa vidus (PV) un patskaņa beigu (PB) punkti.
5. Patskaņa pirmie divi formanti sniedz pamatinformāciju par patskaņa artikulāciju.

6. [kūk] — F2/F1 akustiskajā plaknē PS ir ar zemāku mēles pacēlumu un priekšējāks nekā PV. Turpretī PB ir ar augstāku mēles pacēlumu un kļūst priekšējāks. Runātājs gatavojas nākamās skaņas artikulācijai, un runas orgāns jau ieņem vajadzīgo stāvokli.
7. Līdzskanis visvairāk ietekmē īso patskaņu formantu virzību. [kuk] PV atrodas tālāk no izolēta patskaņa [u]. Artikulējot šo zilbi, mēlei jāpārvietojas no cietajām aukslējām uz patskaņa izrunas vietu un pēc tam jāatgriežas atpakaļ, lai varētu izrunāt [k].
8. Zilbei [tūt] PV ir artikulēts ar tādu pašu mēles pacēlumu, kāds ir izolētam patskanim. Līdzās ir zilbes [kūk] PV.
9. [tut] PS un PV ir vienā F2 frekvencē. PV ir tālāk no izolēta patskaņa, salīdzinot ar zilbi [tūt]. Gan īsajai, gan garajai zilbei PB ir pakaļējākas par PS. Iespējams, informanta Nr. 3 un Nr. 5 artikulācijas ietekmē.
10. [kūk] — PV ir tuvu izolētam patskanim. Gan patskanis, gan līdzskanis ir velāri, tāpēc [k] izrunā pakaļējā daļa tiek atrauta no cieto un mīksto aukslēju robežjoslas. Mēlei nav jāpārvietojas tālu, lai varētu artikulēt [ū].
11. [kuk], [kūk] — PS ir artikulēts ar zemāku mēles pacēlumu, kā arī ir priekšējāks, salīdzinājumā ar PV un PB. [k] minimāli ietekmē patskaņa izrunu.
12. Zilbei [pūp] visaugstākais mēles pacēlums ir PB. Labializācija pazemina PV formantu vērtības, lai gan tām būtu jābūt tuvāk izolētam patskanim.
13. [pup] PS ir ar viszemāko mēles pacēlumu, salīdzinot ar citām zilbēm. Izrunājot [p], mēle praktiski ir miera stāvoklī, tā pēc tam ieņem [u] izrunai vajadzīgo stāvokli, bet atgriežas, lai izrunātu līdzskani, tiek pazeminātas patskaņa beigas.

Dita Gruze (Latvijas Universitāte)

Burvji latviešu folklorā

Burvji nav bijuši vis pārdabiskas būtnes, bet gan cilvēki.

Ir gan ļaunie burvji, kas kaitējuši cilvēkiem, lopiem un saimniecībai, gan labie burvji, kas ārstējuši cilvēkus un noņēmuši ļauno burvju uzliktās burvestības.

Labie un ļaunie burvji nereti cīnījušies uz dzīvību un nāvi, lai viens otru pārspētu burvestībās.

Ļaunajiem burvjiem latviešu folklorā bijusi tieša saskarsme ar Velnu. Viņi ar Velnu slēguši līgumu, un Velns bijis viņu pavēlnieks un darba devējs.

Par burvi varējis kļūt, piedzimstot par tādu, pārmantojot pārdabiskās spējas no mirstoša burvja, nepareizi lietojot maģiskos vārdus vai nokļūstot ļaunas acs ietekmē.

Burvjiem bijušas īpašas ārējās pazīmes, kas atšķirušas viņus no pārējiem ļaudīm.

Burvji savus burvestību ieročus turējuši stingrā slepenībā, jo atklāti burvju vārdi zaudējuši savu nozīmi un spēku.

Burvju vārdi sastopami arī latviešu tautasdziesmās, taču tie zaudējuši savu maģisko nozīmi.

Ir saglabājušies daudzu cilvēku nostāsti un liecības par sastapšanos ar burvjiem.

16. gadsimtā pret burvjiem īpaši asi cīnījies baznīca, rīkojot gan burvju vajāšanu, gan eksorcismus, gan burvju prāvas.

Tekstu automātiskas apstrādes un analīzes problēmas strukturēta latviešu valodas seno tekstu un literatūras korpusa veidošanā

Līdz šim Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūtā uzkrātais latviešu literatūras klasikas korpuss (*Litera*) aptver aptuveni 3,5 milj. vārdlietojumu, bet seno tekstu korpuss (*SENIE*) — 1 milj. vārdlietojumu. Pilnvērtīgam korpusam ir nepieciešams ne tikai apjomīgs tekstu krājums, bet arī vienota koncepcija, programmrīki un darba vide, kas nodrošinātu:

- tekstu glabāšanu standartizētā (marķētā), apstrādāšanai ērtā formātā;
- navigācijas un meklēšanas iespējas korpusa saturā;
- vārdlietojumu biežuma analīzi, konkordances u. c.;
- korpusa un tā funkciju saskarni ar lietotājiem.

Pirmais punkts — glabāšanas formāts (datu modelis) — ir ļoti svarīgs visa korpusa veidošanas procesā. Tas ir pamats, uz kura balstās un no kura ir atkarīga visu pārējo korpusa izstrādes posmu veiksmīga realizēšana, kā arī vēlāko izmaiņu un uzlabojumu ieviešanas sarežģītība un elastība.

2002. gada sākumā ar Kultūrkapitāla fonda atbalstu tika uzsākts izmēģinājuma projekts literatūras korpusa strukturēšanai XML (*eXtensible Markup Language*) formātā un atbilstošas programmatūras izstrādei darba automatizācijai. Šī paša gada otrajā pusē Latvijas Universitātes pētniecības projekta ietvaros iegūtā pieredze un iestrādnes tika izmantotas un attīstītas seno tekstu korpusa apstrādei nepieciešamo programmrīku izstrādē.

Tekstu apstrādes programmatūras izstrādes gaitā galvenās risinātās problēmas:

- 1) tekstu klasifikācija (pēc žanra vai uzbūves) un atbilstošu datu struktūru veidošana;
- 2) tekstu pirmapstrāde un kvalitātes pārbaude:
  - marķējuma transformācija — analizējot *Litera* tekstu HTML marķējumu, korpuss automātiski tika strukturēts XML formātā,
  - marķējuma sintakses pārbaude — *SENIE* tika manuāli semantiski marķēts,
  - izņēmuma gadījumu apstrāde (piem., skenēšanas procesā saliktoņos radušos atstarpju izņemšana);
- 3) apstrādāto tekstu sadalīšana kontekstu apgabalos atkarībā no to uzbūves navigācijas un pozicionēšanas iespēju nodrošināšanai;
- 4) vārdlietojumu indeksēšana un biežuma analīze, iepriekš savēlot pārnestos vārdlietojumus un attīrot tekstu no nevajadzīgiem fragmentiem;
- 5) metodikas izveidošana iepriekšminēto procesu standartizētai un efektīvai realizēšanai, jo tekstu apstrādē ne visu ir iespējams automatizēt.

Litera izmēģinājuma projektā (www.ailab.lv/Litera) kopumā tika transformēti 30 literāri darbi (proza un dzeja), kas aptver ap 1,2 milj. vārdlietojumu, bet *SENIE* korpusam (www.ailab.lv/SENIE) pašlaik ir apstrādāts 21 avots ar vairāk nekā 700 tūkst. vārdlietojumu. Turpmāk darbs notiks pie šo korpusu funkcionālo rīku izstrādes — navigācijas, meklēšanas, konkordances u. c. iespēju nodrošināšanas.

Katolicisma ietekme latgaliešu folklorā vēsturiskā skatījumā

Latgale ir Latvijas daļa jeb novads, kurā vērojamas citādas, atšķirīgas kultūras iezīmes. Latvija kopumā ir luterāniska zeme, taču Latgalē ir ļoti stingras katoliskās tradīcijas. Katolicisma ietekmē šī Latvijas reģiona folklorā ir ienākušas dažādas no kristietības aizgūtas parādības, kas citur Latvijā nav novērojamas.

Visvairāk katolicisms ietekmējis latgaliešu tradīcijas. Laika gaitā sinkrēti savijušās senās tautas ieražas ar baznīcas ieražām. Lai gan visā Latvijā vērojama kristietības tradīciju saplūšana ar pagānisko, tomēr Latgalē šī parādība ir citāda — šajā reģionā pārsvaru gūst katoliskais, jeb kristīgais. Spēcīgu baznīcas ietekmi var novērot gadskārtu svētku svinēšanas tradīcijās, jo Latgales zemnieku tradīcijās neatņemama sastāvdaļa ir katoļu baznīcas svētki. Katoliskās tradīcijas zemnieks pielāgo savai izpratnei un dzīves uztverei. Rodas sinkrētiskas tradīcijas, kas, laikam ejot, pārveidojas, bet tomēr saglabā gan katoliskās, gan pagāniskās iezīmes. Latgalē katoļu baznīca ir bijusi un savā ziņā arī tagad ir kultūras un izglītības centrs, tādēļ tās ietekme uz cilvēku ir ļoti liela. Folklorā lieliski saskatāms tas, cik svarīga nozīme latgalieša dzīvē bija baznīcai. Tautasdziesmās bieži sastopama Māra, jeb svētā Marija, Jēzus, dažādi svētie, eņģeļi un arī citi no kristietības aizgūti tēli. Arī citos folkloras žanros ir kristietības elementi.

Latgale no pārējās Latvijas teritorijas atšķiras tādēļ, ka šī Latvijas reģiona vēstures gaita ir citāda. Katolicisma nostiprināšanās šajā novadā ietekmēja latgaliešu dzīvi un radīja atšķirīgu kultūru un tradīcijas. Latgale ļoti ilgu laiku bija atdalīta no pārējās Latvijas. Kopš 16. gadsimta Latgalē stabilu vietu ieņēma katoļu baznīca. Šajā laikā Latgales teritorija nonāk Polijas-Lietuvas varā. Sākās katolicisma laiki. Lai katolicismu šeit nostiprinātu tika aicināti jezuītu un dominikāņu mūki, kas pastiprināti vēršas pret pagānismu, sludina kristietību. Pārējā Latvijas teritorijā dominējošā reliģija ir protestantisms. Latgalē norit kontreformācija. Līdz pat 18. gadsimtam Latgale atrodas Polijas-Lietuvas varā, bet tad tiek pievienota Krievijai, taču ilgu laiku dzīve tur ritēja tā pat kā poļu laikos, tikai vēlāk šī teritorija tiek pakļauta Krievijas iespaidam, kas ar laiku pastiprinās. Taču līdz pat dzimtbūšanas atcelšanai latgalieši dzīvoja jezuītu nostiprinātā konservatīvā katolicisma atmosfērā. Šī stabilā katoliskā tradīcija nodrošināja daudzu tradīciju un arī pašas tautas saglabāšanos. Ilgā atšķirtība no pārējās Latvijas radīja krasas atšķirības Latgales iedzīvotāju tradīcijās. Vēstures notikumi radīja šajā teritorijā katolisko tradīciju, bet katoliskā tradīcija ietekmēja latgaliešu ieražas, ietekmēja morāli un estētisku, radīja citādu pasaules uztveri.

Анна Дмитриевна Даугавет (СПбГУ)

О позиционно долгих слогах в латышском языке

Деление слогов на долгие и краткие обусловлено наличием у долгих слогов просодической характеристики, называемой «слоговой интонацией». Ср. долгие слоги в словах *sēja* 'сеял' (с длительной интонацией) — *sēja* 'завязывал' (с недлительной интонацией) и краткий в *seja* 'лицо' (без интонации). С другой стороны, долгие слоги традиционно определяются через их фонемный состав: они образуются долгими гласными (см. примеры выше), дифтонгами (*aūst* 'рассветать' — *aūst* 'ткать') и

дифтонгическими сочетаниями краткого гласного с сонантом (*vaīgs* ‘веревка’ — *vaīgs* ‘влажный’). Поскольку просодическая характеристика считается обязательной для всякого долгого слога, следует ожидать, что наличие известных фонемных последовательностей в пределах слога во всех случаях влечёт за собой получение слогом «интонации».

В диалектных материалах интонации некоторых долгот зачастую оказываются неотмеченными. Как правило, это позиционно долгие слоги, возникающие на стыках морфем (ср., *cēļš* ‘дорога’, но GSg *ceļa*, где «отвечающие» за долготу элементы распределяются между двумя слогами). Чаще всего отсутствие значка интонации никак не комментируется автором работы. Изредка встречаются указания на то, что такой тип долгот в рассматриваемом говоре реализуется с той же интонацией, что и в литературном языке, напр., [Kārklīš, 1926]. В одном единственном случае исследователь (являющийся носителем говора) признаёт, что затрудняется определить интонацию позиционно долгих слогов [Putniņš, 1985].

Наибольший интерес вызывают описания говоров, где обозначение интонации на позиционных долготах отсутствует нерегулярно. Во-первых, одни и те же грамматические показатели приводятся как с указанием на тип интонации, так и без него, напр., в формах DSg *savām* ‘своему’, *kumeļām* ‘жеребёнку’, но *suneīšām* ‘собачке’ [Latkovskis, 1933]; DSg *rūkai* ‘руке’, *eglēi* ‘ёлке’, *upēi* ‘реке’, но *mūtei* ‘матери’, *lobajai* ‘хорошей’ [Samuše, 1938]; 2Pl *dorom* ‘делаем’, *bēidzam* ‘кончаем’, но *gòidēm* ‘ждём’, *strādjem* ‘работаем’ [Āboliņa, 1928]. Во-вторых, значок интонации чаще отсутствует в открытом слоге и присутствует в закрытом, напр., *ceļams* ‘поднимаемый’, *cēļš* ‘дорога’ но DSg *ceļam* ‘дороге’ [Latkovskis, 1931]; *gaļs* ‘конец’, но DSg *galam* [Adamovičs, 1925]. В-третьих, аналогичные по строению слоги могут получать или не получать значок интонации в зависимости от того, показателем какой граммемы они являются: DSg *ceļam* — DPl *ceļim* [Latkovskis, 1940]; DSgf *lopei* ‘листу’, *zemei* ‘земле’, но DSgm *tāvam* ‘отцу’ [Çiķauka, 1924] (ср. DSgf *gūveī* ‘корове’, *rejai* ‘риге’, *prīdeī* ‘сосне’, но DSgm *lūgām* ‘окну’ при DPl обоих родов *lūgiim* ‘окнам’, *rejoim* ‘ригам’, *prīdeim* ‘соснам’ [Kancāns, 1937]).

В докладе рассматриваются возможные интерпретации такого рода случаев.

Литература

- Āboliņa, 1928 — Āboliņa A. Skrīveru pagasta izloksne. // FBR, VIII, 1928. — 98.–107. lpp.
Adamovičs, 1925 — Adamovičs F. Dundagas izloksne (turpinājums). // FBR, V, 1925. — 125.–142. lpp.
Kancāns, 1937 — Kancāns V. Kaldabruniešu izloksne. // FBR, XVII, 1937. — 43.–75. lpp.
Kārklīš, 1926 — Kārklīš K. Praulēniešu izloksne. // FBR, VI, 1926. — 70.–122. lpp.
Çiķauka, 1924 — Çiķauka P. Mežamuižas pagasta izloksne. // FBR, IV, 1924. — 75.–77. lpp.
Latkovskis, 1931 — Latkovskis L. Varakļānu izloksne. // FBR, XI, 1931. — 100.–123. lpp.
Latkovskis, 1933 — Latkovskis L. Par Atašienas un Varakļānu izloksni. // Filoloģijas materiāli. R, 1933. — 101.–104. lpp.
Putniņš, 1985 — Putniņš E. Svētciena izloksnes apraksts. Rīga, 1986.
Samuše, 1938 — Samuše A. Kalupes pagasta izloksnes apraksts. // FBR, XVIII, 1938. — 32.–51. lpp.

Летописная литва (книга-поиск Ивана Ласкова)

Попытки интерпретации имён литовских князей предпринимались неоднократно, однако особых успехов не имели. Имена князей возводились различными исследователями к балтийским, славянским, скандинавским языкам. На наш взгляд, определенный интерес представляет книга-поиск Ивана Ласкова «Летапісная літва: сваяцтва і лёс» («Летописная литва: родство и судьба»), в которой утверждается, что имена литовских князей можно объяснить через языки коми и удмуртский.

Обстоятельно проанализировав и отвергнув (достаточно аргументированно) существующие интерпретации, автор обратился к словарям коми. Имена князей рассматриваются как двухкомпонентные. Отметив значительную повторяемость части *-монт*, *-мунт*, автор связывает её с *морт* (коми), *мурт* (удм.) — ‘человек’. Таким образом, *Жигимонт* = ‘Страшный Человек’ (*жига* — ‘страшный’), *Скирмунт* = ‘Сердитый Человек’ (*скөр* — ‘сердитый’), *Норимонт* = ‘Шумный Человек’ (*нор* — ‘жалоба, шум’) и т. д. При такой интерпретации интересны имена *Скалмонт* (*скал* — ‘корова’), *Валимунт* (*вал* — ‘конь’), *Бальмонт* (*баля* — ‘овца’), свидетельствующие, по мнению автора, о древности данных имен и связи с тотемизмом.

В имени *Ягайло* выделяются части *ай* ‘отец’, словообразующий суффикс *ла* (либо корень *ла* ‘вода’), протетическое *г*. Польский вариант *Jagiello* трактуется как искажённый.

Радзивил раскладывается на *радз* ‘деревянный крест’ и *виль* ‘новый’ (‘Крестовая Новость’). Имя *Эрдивил* воспринимается автором как самостоятельное и объясняется через *виль* ‘новый’ и *ёрд* ‘клятва’ либо *ёрт* ‘товарищ’. Польский вариант *Radziwill* игнорируется.

Через коми Иван Ласков объясняет также большое число топонимов. Автор утверждает, что язык, общий для современных коми, удмуртского, не дошедший до нас, был языком летописной литвы, которая, соответственно, является фино-угорским племенем и не имеет к балтам никакого отношения. Данное заявление представляется нам маловероятным, как и многие этимологии, изложенные в книге, однако не исключено, что какая-то доля истины в книге присутствует.

Наталья Михайловна Заика (СПбГУ)

Некоторые проблемы трактовки периферийных фонем в литовском языке

Для языка характерно различие ядра и периферии, которое проявляется на всех языковых уровнях. Исследователи балтийских языков часто выдвигают в качестве периферийных разные наборы фонем. По нашему мнению, это связано с наличием нескольких критериев для определения ядра и периферии, результаты применения которых бывают разными.

Среди критериев мы выделяем количественный (периферийные фонемы употребляются реже), исторический (в заимствованных словах), нормативный (фонема

употребляется только у части носителей языка) и системный (отношение к другим фонемам).

Из 45 фонем литовского языка периферийными считаются 8: /f, f', x, x', h, h', t', d'/ . Первые 6 из них выделяются на основании исторических критериев, а последние 2 — системных. Думается, главным критерием для выделения периферийных фонем должен быть системный, поскольку слова с /f, x, h/ давно стали общеупотребительными в литовском языке. Критерий частоты встречаемости тоже не может играть здесь большой роли, поскольку эта величина для «периферийной» /f/ сопоставима с /ts/ и /dz/, которые считаются непериферийными.

С общесистемных позиций периферийными являются фонемы /t', d'/, поскольку для них практически нет противопоставлений перед гласными непереднего ряда, а также твёрдые аффрикаты /tš, dž/, не рассматриваемые как периферийные в «Dabartinės lietuvių kalbos gramatika» [DLKG] несмотря на крайне низкую частотность и редкую встречаемость в исконных словах.

Мало привлекали внимание исследователей отношения фонем в ряде /f, f', x, x', h, h'/, поскольку в основном обращали внимание на их противопоставление другим фонемам, как периферийных и непериферийных. Если не прибегать к историческому критерию и считать /f, x, h/ непериферийными, то можно заметить, что противопоставление твёрдых и мягких в данном ряду тоже ослаблено. Таким образом, на основании системных критериев к периферийным фонемам литовского языка можно отнести /f', x', h', t', d', ts, dz, tš, dž/. То, что многие исследователи этого не делают, связано с тенденцией представлять систему литовского языка как очень симметричную с точки зрения твёрдости-мягкости.

Кроме периферийных фонем, можно говорить и о периферийных употреблениях фонем, в частности, о тенденции произносить [l'] перед твёрдыми в некоторых заимствованиях.

Laura Zigmantienė (Vilniaus universitetas)

Saulės ir mėnulio vaizdų kalbinė raiška lietuvių poezijoje

1. 1996–2001 m. „Poezijos pavasariuose“ buvo rasti 547 pavyzdžiai, susiję su dangaus kūnais, jų reiškinais, tiesiogiai ar perkeltine reikšme įvardijantys saulę ir mėnulį.

2. Su saule susijusių žodžių ar žodžių junginių surinkta daugiausiai — 325 (59,41 %), o su mėnuliu — 222 (40,59 %).

3. Saulės vaizdų semantinis laukas išskaidytas į mažesnius: saulėlydį ir saulėtekį. Lietuvių poezijoje gausesnė yra su saulėlydžiu susiję saulės vaizdai (16,31 %); su saulėtekiu (3,38 %).

4. Mėnulio vaizdai aptari išskiriant keturias fazes: jaunatį (3), priešpilnį (2), pilnatį (23), delčią (11). Kaip atskira semantinė grupė aptarta mėnesiena (41).

5. Saulės vaizdų semantika lietuvių poezijoje labai įvairi. Išskirtos šios semantinės grupės: a) saulė — pradžios, prisikilimo simbolis; b) šviesos, šilumos, ugnies, gyvybę teikiančio principo įsikūnijimas, jėgos ir vaisingumo simbolis; c) teisingumo simbolis; d) saulė, garbinama kaip dievas ar mitinė būtybė; e) nulemianti tolesnį žmogaus gyvenimą;

f) gamtos reiškiny; g) saulė, kaip metafizinės baimės ar melancholijos išraiška; h) turinti neigiama reikšmę.

6. Mėnulio semantinės grupės „Poezijos pavasariuose“: a) dangaus kūnas, planeta; b) šviesos simbolis; c) turintis žmogui būdingas ypatybes; d) paslaptis, nežinomybė, skausmas; e) laiko matas; f) garbinimas kaip mitologinė būtybė ar dievas; g) vaisingumo, teisingumo simbolis; h) mėnulis, susijęs su krikščionybe; j) susijęs su muzika, garsais.

7. Saulės ir mėnulio vaizdai lietuvių poezijoje tapomi įvairiomis spalvomis. Iš viso rasti 54 su nagrinėjama dangaus šviesuliais susiję ir spalvą nusakantys žodžiai.

8. Dažniausiai minima raudona spalva (22), kuri siejama ne tik su saule, saulėlydžiu, bet ir su mėnulio vaizdais. Raudona spalva poezijoje turi dvi reikšmes: 1) teigiamą — gyvenimo, meilės, aistros ir vaisingumo simbolis; 2) neigiamą — griauamosios ugnies jėgos, karo, kraujo, neapykantos spalva.

9. Neretai lietuvių poezijoje saulės vaizdai siejami su aukso, o mėnulio — su sidabro spalva.

10. Nerastas nė vienas eilėraštis, kuriame būtų vaizduojama žalia, žalsva saulė.

11. Socialiniai, psichologiniai aspektai, kuriais remiantis galima paaiškinti vienas ar kitas semantines reikšmes.

Rozita Znamenskaitė (Vilniaus universitetas)

Įvykio referencija kalbinės raiškos aspektu

Pranešimo tikslas — aptarti įvykio referenciją kalbinės raiškos požiūriu ir nustatyti pagrindinius jos būdus. Kiek žinoma, lietuvių kalbotyroje šis reiškinys dar nebuvo plačiau nagrinėtas.

Referencija apibrėžiama kaip kalbinio objekto ryšys su nekalbine tikrove, joje esančiais įvykiais, situacijomis ar procesais. Siauresne prasme tai tekste glūdinči nuoroda į tikrovę; su ja susijusios visos kalbinės priemonės, nurodančios tikrovės objektą, įvykį. Pabrėžtina, kad referencija būdinga šnekos aktui arba konkrečiam pasakymui, aktualizuotam kalbėjimo metu ar tekste.

Galima skirti du pagrindinius įvykio referencijos būdus: 1) skirtingas įvardijimas (nominacija); 2) įvardžių *šis*, *šitas*, *tas*, *tai*, *anas*, *kuris* vartojimas. Skirtingai įvardijant parodomas vis kitas įvykio reikšmės atspalvis, taigi šią referenciją galima laikyti netiesiogine, pvz.: *Neseniai Didžiosios Britanijos karalienė Elžbieta II pažymėjo savo karaliavimo 50-ąsias metines [...] Aukšinio jubiliejaus programa buvo sudaryta iš vizitų, koncertų ir vakarienių visoje šalyje [...] Vienas įdomiausių šventės renginių vyko birželio 3 dieną [...]*. Skirtingų įvardžių vartojimas su įvykį pavadinančiu žodžiu rodo nevienodą kalbėtojo santykį su minimu įvykiu. Antai įvardžiai *šis*, *šitas* žymi artumą, jais nurodomas įvykis, apie kurį ką tik buvo kalbėta. Įvardis *tas*, *tai* gali nurodyti ir artumą, ir tolimą įvykį; tai priklauso nuo kalbėtojo siekių. Įvardis *anas* jau žymi įvykį, apie kurį buvo kalbėta prieš kitą aptariamą įvykį. Visiems šiems įvardžiams būdinga tiesioginė referencija, taigi jie tiesiogiai nurodo kalbamą įvykį. Įvardis *kuris* tik nurodo tolesnės minties ryšį su aptariamu įvykiu (netiesioginė referencija). Rišliame, ypač didesnės apimties tekste, galimi abu referencijos atspindėjimo būdai. Kuo tekstas didesnis, tuo daugiau kalbinių referencijos priemonių jame gali būti.

Referencija gali būti sėkminga ir nesėkminga. Sėkmingiausia ji yra pokalbio metu, kai abu pašnekovai puikiai žino, apie kokį įvykį kalbama. Rašytiniame tekste įvykis turi būti paminėtas, tik tada jau galima jį nurodyti. Be to, tokiame tekste įvykio vaizdas turi būti pateiktas detalai, kad skaitytojas suvoktų, apie kokį įvykį (ar daugiau įvykių) pasakojama (suprantama, jie turi būti išdėstyti chronologiškai), — tik tada aptariamo įvykio referencija bus sėkminga.

Išvados: 1) dažnesnė yra netiesioginė įvykio referencija (tas pats įvykis įvardijamas skirtingais žodžiais); 2) rišliame tekste įvykio referencija gali būti kombinuota (ir skirtingai įvardijama, ir vartojami skirtingi įvardžiai); 3) sėkmingiausia referencija yra pokalbio metu, o rašytiniame tekste sėkminga tik tada, jei įvykis aptiriamas nuosekliai.

Vineta Kaģe (Latvijas Universitāte)

Rencēnu pagasta mājvārdi (Valmieras rajons)

Rūjienas virzienā apmēram 20 km. no Valmieras laika plūdumā izveidojusies apdzīvota vieta — Rencēni. Rencēnu pagasts aizņem 158,87 km² lielu platību un ziemeļos robežojas ar Jeru un Naukšēnu pagastu, austrumos ar Valkas rajonu (Ēveles, Jērcēnu pagasts), dienvidos ar Valmieras pagastu un rietumos ar Burtnieku pagastu.

Pirmo reizi Rencēnu pagasts minēts hronikās 1207. gadā, un tas piederējis pie Burtnieku novada, un laika gaitā diezgan bieži mainīta šo abu novadu robeža, tāpēc arī vēl 1922. gadā, kad nāk klajā J. Endzelīna «Latvijas vietu vārdu» I sēj., Rencēnu pagastam pierakstīti daži Burtnieku mājvārdi.

Rencēnu pagastā, cik dažādas ir mājas un to atrašanās vietas, tik daudzveidīgi ir to nosaukumi, kuru nozīmi uztveram tieši, vai arī spējam tikai uztvert kādas asociācijas vai izteikt minējumus, jo to etimoloģija (vārda īstā, sākotnējā nozīme) meklējama jau daudz dziļākā valodas struktūrā. Rencēnu pagasta māju nosaukumus var iedalīt 2 grupās:

1) kuru nozīmi uztveram tieši:

- a) dzīvnieku;
- b) augu;
- c) ar vārdu *kalns* pirmajā vai otrajā daļā;
- d) saistīti ar dažādām ūdenskrātuvēm;
- e) nosauc kādreizējo iedzīvotāju nodarbošanos;
- f) nosauc priekšmetus un dabas parādības;

2) etimoloģija ir sena vai arī saistīta ar citu valodu ietekmi, piem., mājvārda *Balceri* etimoloģiju atklāj sakne *bal-*, kas nozīmē ‘liela peļķe, purva, purvājs, dumbrājs’, savukārt leišu *keras* — ‘krūms, cers’. Ģeogrāfiski mājas arī atrodas blakus upītei zemā vietā, kur izveidojusies dumbrājam līdzīga vieta. Savukārt mājvārdu *Baloži* varam saistīt ar putniem, taču arī šeit sakne *bal-* un leišu *balotas* apzīmē ‘purvainas pļavas’, un šīm mājām apkārt plešas purvainas pļavas.

Pieļaujams, ka kādreizējie iedzīvotāji varēja dot mājai nosaukumu, izdzirdot somugrisko *ilma* ‘skaists, jauks, laiks’ — tā skaidrojams *Ilmēnu* māju nosaukums. Zemas vietas apzīmējumu ietver arī *Muldēnu* mājas — vācu *mulde* ‘ieplaka, paleja’ — un *Mikāļu* mājas — leišu *minkalas* ‘stingrs māls’.

Lai norādītu būtiskas pazīmes, nosaukumu pirmajā daļā tiek izmantotas vārdu saknes *jaun-*, *vec-*, *lej-*, *zem-*, *liel-*, *maz-* u. tml., tāpat iecienītas pamazinājuma jeb deminutīvformas, kas rada mīļuma izjūtas — *Vilciņi*, *Liepiņi*, *Ozoliņi*, *Dadzīši*, *Kaķīši* u. c.

Iveta Kaļva (Latvijas Universitāte)

Radniecības leksika latviešu un lietuviešu valodā

Pētījumā analizēta un salīdzināta gan asinsradniecības leksika, gan precību radniecības leksika latviešu un lietuviešu valodā.

Latviešu un lietuviešu valodas cilmes ziņā saglabājušas daudzus senus radniecības apzīmējumus, piem., liet. *tēvas*, latv. *tēvs*; liet. *mótē*, *mótina*, latv. *māte*; liet. *sūnūs*; liet. *duktē*, *dukrà*; liet. *brólis*, latv. *brālis*; liet. *sesuō*, *sēsē*, kurus var pieskaitīt pie indoeiropiešu leksikas kopības slāņa. Latviešu un lietuviešu valodas radniecības leksikas pētījumi liecina, ka asinsradniecības nosaukumi (mantotie vārdi vai arī uz mantotu vārdu bāzes radušies derivāti, kā arī salikteņnosaukumi) lielākoties saskan abās valodās.

Salīdzinot asinsradniecības leksiku, jāsecina, ka lietuviešu valoda labāk saglabājusi senos radniecības apzīmējumus, vairāki no tiem ļoti tuvi ide. rekonstruējamām formām: **tāta* — **māter*, **sūnus* — **dhug(h)tēr*, **bhrāter* — **s(u)esor*. Turpretī latviešu valodā līdzās mantotiem vārdiem ieviesušies seni aizguvumi, piem., latv. *meīta* < vlv. *meid* (sal. liet. *duktē*).

Salīdzinot radniecības terminoloģiju latviešu un lietuviešu valodā, var konstatēt, ka vienu un to pašu radniecības attieksmju apzīmēšanai šīs valodas izmanto atšķirīgus mantotus vārdus, piem., latv. *siēva* — liet. *žmonà*; latv. *dēls* — liet. *sūnūs*.

Precību radniecības leksika ir iedalāma vairākos hronoloģiskos slāņos: senais ide. leksikas slānis, baltu-slāvu un baltu valodu leksikas slānis. Senajā ide. precību radniecības nosaukumu slānī ietilpst tādi vārdi kā latv. *diēveris*, liet. *dieveris*, latv. *ietere*, *iētaļa*, liet. *jeñtē*, liet. *šēšuras*, tas rāda abu valodu precību radniecības leksikas sistēmas arhaiskumu. Kā seni precību nosaukumi tiek uzskatīti arī latv. *vīrs*, liet. *výras*, latv., liet. *pats*, *pati*, kuriem ir atbilstmes daudzās ide. valodās.

Baltu-slāvu radniecības leksikas slānim pieder šādi nosaukumi kā latv. *znuōts*, liet. *žéntas*.

Baltu valodām raksturīgajam precību radniecības leksikas slānī analizējami liet. *martì*, *móša*, latv. *mārša*. Var izšķirt tikai austrumbaltiem raksturīgu precību radniecības leksikas slāni: to veido nosaukumi latv. *uōsvis*, liet. *úošvis*, latv. *uōse*, liet. *úošvé*, latv. *svāinis*, *svaīne*, liet. *sváinis*, *sváiné*, kam ir „savējā” motivācija (līdzīgi arī austrumslāvu valodās).

Aplūkotās radniecības leksikas pētījums liecina, ka abās valodās ir tikai daži aizguvumi, tie ir abās valodās plaši pazīstamie ģermānismi latv. *švāģeris*, *švēģeriene*, liet. *švógerka*, *švēģerké*, *švōgrius*, *švógeris*, latv. *meīta*, un latviešu valodā sastopamais somugrisms *ķēlavainis*.

Latviešu un lietuviešu valodā ir saskatāma precību radniecības jēdzienu lingvistiskās nozīmes nivelācija (rodoties atsevišķu nosaukumu polisēmijai) un diferenciacija. Ieviešoties aprakstošajiem radniecības nosaukumiem, tiek diferencieti radniecības jēdzieni, kuriem vairs nepiemīt seno nosaukumu daudznozīmība.

A. Mickevičiaus vertinimas suomių literatūros kritikoje

Adomas Mickevičius — vienas žymiausių XIX a. lenkų-lietuvių romantikų, kuris per kalbą ir tautų ribas įveikė kelią į pasaulio literatūrą. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje jis tapo žinomas ir Skandinavijos šalyse. Suomių literatūroje jis tapo žinomas XIX a. pabaigoje rašytojos Maila Talvio ir jos vyro prof. Jooseppi Juliaus Mikkola dėka. Tačiau plačiausiai Adomą Mickevičių su suomių skaitytojais supažindino žinomas suomių kritikas ir vertėjas Viktor Kustaa Trast (1878–1953), kuris visą savo gyvenimą domėjosi slavų literatūromis. Daugelį įžymių kūrėjų veikalus arba jų fragmentus Trastas pats išvertė į suomių kalbą. 1936 m. pasirodė Trasto redaguota „Slavų literatūros auksinė knyga“ iš serijos „Pasaulio literatūros auksinė knyga“. Šioje knygoje Trastas pateikė lenkų tautos istoriją, nepamiršdamas Lietuvos krašto ir tuo pačiu parodydamas, kad Lenkija ir Lietuva istoriškai glaudžiai viena su kita susijusios. Adomas Mickevičius ir yra dviejų tautų dainius, kuris nepajėgė savo kūryboje nubrėžti tarp lenkų ir lietuvių aiškios ribos. Tą patį pastebi ir Trastas. 1925 m. Trastas išleido monografiją apie Adomą Mickevičių, kur plačiai aprašomas poeto gyvenimas ir nagrinėjama jo kūryba. Vertėtų pastebėti, kad Trastas į suomių kalbą išvertė daug Mickevičiaus kūrinių: 1921 m. „Poną Tada arba paskutinį antpuolį Lietuvoje“, 1930 m. „Konradą Valenrodą“ ir „Gražiną“, taip pat „Odę jaunystei“, dalį „Krymo sonetų“ ir keletą baladžių.

Daktaras Trastas kalba apie „Poną Tada“ kaip apie meno kūrinį, kuris žėri kaip iš brangiausių brangakmenių padarytas papuošalas. Nagrinėdamas šią poemą Trastas kalba apie jos sukūrimo aplinkybes ir Mickevičiaus to meto vidinę būseną. Jis pabrėžė, kad Mickevičiaus prisirišimas prie tėvynės yra matomas visoje jo kūryboje. Kai gyvenimas Paryžiuje atrodė liūdnas, o sąlygos buvo, paties poeto nuomone, slegiančios, mintis dažnai lėkė į gerai pažįstamus gimtojo krašto laukus ir senus puikius laikus. Vyraujant tokiai nuotaikai, Mickevičius pradėjo rašyti poemą apie savo tėvynę. Paryžiuje poetas palaikė ryšius su ten gyvenančiais lenkais, tačiau tikrų draugų ratas mažėjo. Poetas vis dažniau traukėsi iš liūdnos aplinkos į prisiminimų pasaulį. 1832–34 m. Paryžiuje liūdnomis sąlygomis buvo sukurtas „Ponas Tadas“, kuriame poetas stebuklingais dainos sparnais sugrįžo į savo gimtosios žemės rojų, savo vaikystę. Trastas „Poną Tada“ vadina lietuviškąja Arkadija.

Pasak suomių vertėjo, kaip pagrindinis elementas iškyla kaip didžiulė gamtos ir žmogaus harmonija, ir jų egzistencinė vienovė. Poetas nesilaikė jokių estetinių taisyklių, o kūrė jas pats. Trastas žavisi gamtos aprašymais, sakydamas, kad jie nepakartojami. Gamtos vaizdus jis įvardija kaip geriausius iš geriausių pasaulinėje literatūroje. Gamtos aprašymai — tai ir vaizdai, ir muzika. Viskas, kas parašyta, įgyja spalvą ir garsą.

Suomių kritikas pastebi, kad žmonės, visas jų savitas gyvenimo būdas, į kurį mus įveda poetas, yra taip pat meistriškai aprašytas. Jis neklysta sakydamas, kad kiekvienas aktyvus veikėjas iškyla tarsi gyvas prieš skaitytoją, o skaitytojas juos gerai jaučia ir supranta. Greitai prisirišama prie tos aplinkos ir žmonių, kuriuose jaučiamas mūsų silpnumas ir gerumas. Skaitytoją užvaldo tam tikras liūdesys, kai jis pastebi, kad viskas priklauso praeičiai.

Laiškuose savo bičiuliui A. E. Odinecui Adomas Mickevičius rašė: „Aprašydamas kaimo vaizdus, jaučiuosi lyg būčiau Lietuvoje“. Labai taikliai, mano manymu, Trastas interpretuoja „Pono Tado“ išangą. Jis rašo: „Savo kūrinio pradžioje Mickevičius nekviečia pagal senąjį paprotį mūzos pagalbos, o tik Šventąją Mergele, ir pateikia ekspresyvų palyginimą, iš kurio kyla klausimas:

„Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą!
Kaip reik tave branginti, vien tik tas pamato
Kas jau tavęs neteko. (...)“

Trastas pabrėžia, kad Mickevičiaus talentas atkuria visą buvusią Lietuvą, jos gamtą ir žmones. Jis tik apgailestauja, kad jo vertimas negali apimti kūrinio visumos. Tačiau šiuo atveju reikia atiduoti daktarui Trastui visišką pripažinimą, kad jis, nebijodamas sunkumų, sėkmingai išvertė „Poną Tada“, juo labiau, kad suomių poezijai lenkų eilėdara nebuvo lengva. Jis sugebėjo ne tik gerai išversti Adomo Mickevičiaus kūrinius į suomių kalbą, bet ir pateikti savo nuomonę apie garsų lenkų — lietuvių romantiką. Ligi šiol niekas plačiau ir išsamiau nepristatė Adomo Mickevičiaus Suomijos skaitytojui kaip Viktor Kustaa Trast.

Jurgita Kundrotaitė (Vilniaus pedagoginis universitetas)

V. Ažukalnio-Zagurskio, vieno iš XIX a. vidurio lietuvių smulkiosios poezijos pradininku, gamtos ryšys su tautosaka poezijoje

V. Ažukalnis-Zagurskis kūrė XIX a. tarp 1831–1863 m. sukilimų, kai poezija iš klasicizmo vis labiau suko į romantizmą.

Gamtos poetizavimas — viena iš svarbiausių poeto temų. V. Ažukalnis moka prakalbinti paukštį, verčia įsiklausyti į pačią lakštingalos giesmę, vieversio čirenimą. Eilėraščiuose „Draugėj su vieversėliu“, „Draugėj su lakštingėle“ ir „Rytas vasaros“ tarsi norima priartėti, sutapti su paukščiu.

Vaizdingas onomatopejų vartojimas. Pakili nuotaika. Nepaprastas lyrinio „aš“ ryšys su gamta. Gausus metaforinių veiksmažodžių vartojimas.

Poezijoje vaizduojamoje gamtoje išryškėja paprasto žmogaus pergyvenimai, kas ypač artima liaudies dainoms. Gausu mažybinių žodelių. Tautosakai artimi ir tie patys paukšteliai: gegutė, vieversėlis, lakštingala, karvelis. Išryškėja formos dainiškumas. Svarbus meniškai aprašomų kaimo darbų vaizdas.

Poeto poezijoje rasime harmoningą vidinio ritmo lingavimą, kuris lietuvių poezijoje atgijo tikrai po daugelio dešimtmečių. Jausmo nuoširdumu ir eiliavimo bei stiliaus kultūra pasižyminti poeto poezija yra artima liaudies dainų dvasiai, o drauge jos poetika literatūrinė, originali.

V. Ažukalnio lyrika — vitališkas gamtos alsavimas, gyvas tautosakos pasaulis.

Sandis Laime (Latvijas Universitāte)

Latvijas klinšu raksti

Latvijas devona smilšakmens atsegumi (klintīs) vājās cementācijas dēļ ir salīdzinoši ļoti mīksti, tāpēc tie viegli pakļaujas mehāniskai iedarbībai. Šī iemesla dēļ tūristi, kas apmeklē klintīs, ļoti bieži tajās ieskrāpē savus vārdus, apmeklējuma datumu utt. Bez tūristu atstātajiem uzrakstiem Latvijā atrasti arī citāda rakstura iegrebumi — klinšu raksti, kas ir senāki par tūristu iegrebumiem un liecina par kādreiz pastāvējušām noteikta rakstura tradīcijām.

Pirmie klinšu raksti Latvijas teritorijā atrasti 1971. gadā Lībiešu Upurālās. 1973. gadā tur tika veikti arheoloģiskie izrakumi, kuru laikā atrada 628 monētas un 35 senlietas, kas attiecināmas uz 14.–19. gadsimtu. Kopš 1986. gada, kad tika atrasts otrais klinšu rakstu objekts — Virtakas iezis — klinšu raksti atrasti vairāk nekā 40 vietās galvenokārt Vidzemē Gaujas baseinā, lai gan klintīs iegrebtas zīmes atrastas arī ārpus Gaujas baseina.

2001. gadā autors uzsāka projektu „Latvijas klinšu rakstu dokumentācija”, kura mērķis ir 4–5 gadu laikā kataloga veidā apkopot informāciju par visām Latvijas klintīs iegrebtajām zīmēm. Latvijas arheologi un etnogrāfi, izņemot arheologu Juri Urtānu, par klinšu rakstiem līdz šim vispār nav interesējušies. Zīmju izpēti līdz šim veica klinšu rakstu pirmatklājējs Guntis Eniņš un viņa vadītā amatieru grupa.

Līdzšinējie autora pētījumi par klinšu rakstiem ir ļāvuši nošķirt vairākus klinšu rakstu tipus. Piederības zīmju tips un krustu tips ir vienas tradīcijas divas attīstības pakāpes, kas abas saistītas ar bēru rituāliem. Piederības zīmju tipa objektos bēru laikā iegrebtā mirušā cilvēka piederības zīme, arī maģiska rakstura zīmes. Radinieki zīmes centās iegrebt blakus. Interesanti, ka nedaudzas zīmes lielākajās piederības zīmju grupās var būt iegrebtas apgāztā veidā, kam bijusi simboliska nozīme. Laika gaitā šis bēru rituāls mainījās un piederības zīmes vietā sāka grebt krustu. Līdz mūsdienām Gulbenes rajonā saglabājusies tradīcija bēru laikā kokā griezt krustu, lai mirušais neņem līdzi dzīvus. Šī tradīcija ir somugriskas cilmes. Domājams, ka piederības zīmju tipa pastāvēšanas laikā tā bija lībiešu tradīcija, ko vēlāk (krustu tipa laikā) pārņēma arī latvieši.

Lielākā klinšu rakstu daļa saistāma ar bēru rituāliem, tomēr ir arī tādi objekti, kas saistāmi ar cita veida rituālam darbībām, piemēram, iespējamie auglības rituāli (?) Režģu klintī un Lībiešu Upuralās. Klintīs atrastas arī zīmes, kas liecina gan par baltās, gan melnās maģijas praktizēšanu. Buršanās laikā klintīs reizēm iegrebt arī zīmējumi, kuros atspoguļojas izpratne par pasaules uzbūvi.

Klinšu rakstu izpētei turpinoties, tiks papildinātas zināšanas par viduslaiku vietējo iedzīvotāju pasaules izpratni un mītiskajiem priekšstatiem.

Reda Lazaravičienė (Vilniaus universitetas)

Kauno miesto asmenvardžiu semantika

Nustatant asmenvardžiu kilmę, aptariant darybą, semantiką, remtasi „Lietuvių pavardžių žodyno“ I tomu (Vilnius, 1985), nors ten pateikiami kai kurie antroponimų aiškinimai neišsamūs, koreguotini.

Vardai duoti, nes tikėta: jie kažką lemia, apsaugo, išaukština. Tai vadinama tabu. Vystantis civilizacijai, vardu pirminė prasmė pasidarė mažiau svarbi ar visai nesvarbi. Pavardės apibrėžimas nusako antroponimą priklausymą visiems vienos šeimos nariams ir paveldimumą.

I. Seniausios lietuvių pavardės yra dvikamienės. Joms pradžių davė senieji dvikamieniai vardai ar jų trumpiniai. Lietuvių kalbos neįprastas dalykas — jų sandai gali susikeisti vietomis. Sandus sieja tarpusavio logikos buvimas ir nebuvimas. Dėmenų semantinė vienybė laikoma aksioma. Tai formulės, apibūdinančios idealų žmogų.

II. Nelietuviškos kilmės asmenvardžiai kilo iš svetimų kalbų tikrinių ar bendrinių žodžių, turi svetimos kilmės kamienus. Jų aiškinimas priklauso nuo to, kiek asmenvardžiai išnagrinėti tose kalbose, iš kurių arba per kurias jie atėjo į lietuvių kalbą. Pasitaiko tokių, apie kurias nėra jokių duomenų.

III. Dalis pravardinės kilmės pavardžių susidarė iš bendrinių žodžių. Daugiausia informacijos teikia žodžių šaknys — jos turi nusakomųjų ypatybių simbolių reikšmę. Pravardės gali būti motyvuotos ir nemotyvuotos. Pirmosios skiriamos pagal: fizines ypatybes,

giminystę, veiklą, kalbos turinį, būdą, asociacijas (vardo, pavardės), gyvenamąją vietą, turta, augalų pavadinimą, kitus motyvus (amžių, protą).

Ilgainiui pirminė pravardės motyvacija gali išnykti, tada pravardė tampa eiliniu vardu. Tokios yra neaiškios ar nežinomos motyvacijos pravardės.

Pravardės parinkimą lemia motyvas. Nusakant asmens fizines ypatybes, jos gretinamos su atitinkama kokio dalyko ypatybe. Tai tropinės pavardės. Kai sunku rasti daiktą, turintį tokią ypatybę, atsiranda morfologinė pravardžių daryba.

Pravarde nusakomas vienas būdo bruožas, ryški emocija. Pagal pasyvumą-aktyvumą jos reiškia: šiurkštumą-švelnumą; gudrumą-žiotlumą; smarkumą-lėtumą; tvarkingumą-netvarkingumą; išlaidumą-šykštumą ir kt.

Sudurtinės pavardės dažniausiai esti metoniminės — antruoju dėmeniu eina kūno dalies pavadinimas, nors pravardė reiškia visą asmenį.

XVIII a. iš dalies jau buvo pasibaigęs lietuvių pavardžių formavimasis. „Lietuvių pavardžių žodyne“ užfiksuoti pradiniai orientyrai tolesniems tyrinėjimams.

Kilmė		Kiekis	
lietuviška	iš senųjų dvikamienių vardų	197	
	iš senųjų dvikamienių vardų ar jų trumpinimų	8	
	pravardinės	961	
nelietuviška	iš krikščioniškų vardų	graikiškų vardų	442
		hebrajiškų vardų	346
		slaviškų vardų	196
		lotyniškų vardų	154
		germaniškų vardų	59
	iš svetimų kalbų bendrinių žodžių	slavų kalbų	1334
		germanų kalbų	402
		latvių kalbos	127
		prancūzų kalbos	4
kitos		210	
iš viso		4440	

Kristīne Levāne-Petrova (Latvijas Universitāte)

Adverbu un citu vārdšķiru sinkrētisms

„Sinkrētisms ir jēdziens, kas vēl tikai meklē savu vietu gramatikas jēdzienu un terminu sistēmā” [Lokmane, 2002]. Latviešu valodniecībā iespējams, ka vārds dažādos kontekstos var piederēt pie divām vai pat vairākām vārdšķirām (piemērus, skat. zemāk)¹. Katra konkrētā vārdšķira ir nosakāma tikai kontekstā.

Šīs parādības sakarā minēti arī vairāki termini — vārdšķiru polisēmija, homonīmija, sinkrētisms. Arī sinkrētisma jēdziens dažādos avotos tiek izprasts atšķirīgi [Lokmane, 2002].

Lai veiksmīgāk un produktīvāk, arī ātrāk veiktu pētījumu par adverbu un citu vārdšķiru sinkrētismu latviešu valodā, tiek izmantots Latviešu valodas tekstu korpuss un tā

¹ Latviešu valodas korpusa materiāli.

analīze (pašlaik Latviešu valodas tekstu korpuss sastāv no apmēram 30 miljoniem vārdlietojumu).

Katra vārdšķira nodrošina savas īpašas gramatiskās iezīmes.

Pirmkārt, pētījumā tiek izdalīts patstāvīgo vārdu un palīgvārdu sinkrētisms (patstāvīgo vārdšķiru un palīgvārdu funkciju maiņa). (Šeit var runāt par adverbu un prievārdu sinkrētismu, adverbu un saikļu sinkrētismu, adverbu un partikulu sinkrētismu).

Piemēram, *jau* gan kā apstākļa vārds, gan kā partikula:

- *jau* <apstākļa vārds> ... *taču jau pirms vairākiem gadiem lūka...*
- *jau* <partikula> *Tā jau es domāju, ka tev nekas nesanāks...*²

Otrkārt, tiek izdalīts izsaukšanas vārdu un palīgvārdu sinkrētisms, bet, treškārt, — palīgvārdu funkciju sinkrētisms (saikļu un partikulu sinkrētisms, prievārdu un saikļu sinkrētisms).

Mēdz būt arī gadījumi, kad viens vārds veido triju vārdšķiru sinkrētismu, katru reizi kontekstā veicot konkrētās vārdšķiras funkcijas, piemēram, *vai, līdz, nu* u. c.:

Piemēram, vārda *līdz* sinkrētisms.

- *līdz* <prievārds> *Kisja būs panākusi savu, protams, līdz nākamajai reizei.*
- *līdz* <saiklis> ...*no kura kāda izsalkusi roka nemitīgi nogriež pa kripatiņai, līdz beigās pāri palikušas...*
- *līdz* <apstākļa vārds> *Kisja paziņoja un sāka meklēt līdz ņemamās mantas.*

Literatūra

Lokmane, 2002 — Lokmane I. Sinkrētisma jēdziens sintaksē. Referāts nolasīts konferencē „Vārds un tā pētišanas aspekti” Liepājas Pedagoģijas akadēmija 2002. g. 22. novembrī.

Joana Lopušinskaitė (Vilniaus universitetas)

Spalvų reikšmės leksika B. Brazdžionio knygoje „Poezijos pilnatis“

Kiekvieno rašytojo kūryba yra savita, tuo išsiskirianti iš kitų autorių. Individualūs rašytojo kūrybos bruožai sudaro atskirą, būtent jam būdingą stilių. Dažniausiai literatūros kūrinio meniškumą bei vertę lemia jo leksika, turinti labai daug priemonių mintims, vaizdams, jausmams reikšti. Tai žodžiai, turintys skirtingas reikšmes, tiesioginę ar perkeltinę prasmę, esantys skirtingų gramatinių formų ir t. t.

Šiame darbe nagrinėjama atskira leksikos rūšis — spalvų leksika.

Dar Antikos filosofų darbuose šviesos ir spalvų problemoms buvo skiriama svarbi vieta. Aristotelis pirmasis suformulavo mintį, kad mato tiktai spalvą ir daugiau nieko: „Tai, ką matome šviesoje yra spalva todėl, kad spalva nematoma be šviesos“. Visose gyvenimo srityse žmogus susiduria su spalvomis, tačiau santykis tarp individo ir spalvas reiškiančių žodžių yra daugiareikšmis, nes kiekvienam jos sukelia skirtingus jausmus bei išpūdžius. Taip pat ir kiekviena mokslo šaka spalvas nagrinėja keldama jai pačiai rūpimus klausimus, tačiau ypač reikšminga lingvistinė spalvų analizė, padedanti geriau suvokti autorių pasaulėžiūrą bei jų tekstų stilistinę vertę.

Eilėraščių rinktinėje buvo surasti 585 spalvas reiškiantys žodžiai, kurie pagal pačių spalvų pavadinimus buvo suskirstyti į 11 grupių (balta, juoda, žalia, auksinė, sidabrinė,

² P. Bankovskis. Plāns ledus. Rīga: Jumava, 1999.

mėlyną, raudoną, žilą, pilką, geltoną ir rudą), kurioms tirti buvo pasirinkti trys metodai: leksinis, morfologinis ir stilistinis.

Leksinės analizės skyriuje, remiantis apibūdinamomis realijomis, eilėraščių knygos spalvinė leksika suskirstyta į 8 semantinius laukus: „augmenijos“ (141 žodis), „abstraktų“ (80 ž.), „daiktų“ (79 ž.), „negyvosios gamtos“ (79 ž.), „dangaus kūnų ir erdvės“ (75 ž.), „gamtos reiškinių“ (52 ž.), „žmogaus“ (44 ž.), „gyvūnijos“ (35 ž.). Kadangi kiekvieną spalvą reiškiantis žodis savyje jungia ne tik leksines, bet ir ekstralingvistines reikšmes, todėl šiame skyriuje pabrėžiama visų spalvų simbolinė prasmė.

Antrojoje darbo dalyje pateikiama keturių kalbos dalių morfologinė raiška. Spalvinę leksiką grupuojant morfologiniu pagrindu, daugiausia rasta būdvardžių (480 ž., t. y. 82 %), kur kas mažiau — daiktavardžių (83 ž., 14,2 %), veiksmažodžių (19 ž., 3,3 %) ir trysrieveiksmiai (0,5 %).

Stilistinės analizės skyriuje atskleidžiama, kokią reikšmę turi spalvas žymintys žodžiai pačiai eilėraščių knygai ir apskritai, kaip bendra stilistinė priemonė. Taip pat stengiamasi apibendrinti meninės išraiškos priemones. Nors tai yra kalbinis darbas, tačiau neįmanoma spalvinės leksikos nagrinėti remiantis tik lingvistiniais duomenimis, kai reikšmingi yra ir kai kurie ekstralingvistiniai faktoriai (metaforų, personifikacijų, vaizdingų palyginimų ir pan. raiška bei vartojimas).

Goda Povilaitytė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Įvairių socialinių grupių dalyvavimas atlaiduose (XIX a. pab. — XX a. vid. Šiaurės Žemaitijoje)

Šių dienų etnologijos, istorijos, antropologijos moksluose ypatingai didelis dėmesys skiriamas kasdieniniam žmonių gyvenimui. Liaudies religingumas, kaip mokslinių darbų objektas, yra gana nauja tema Lietuvos etnologijos moksle. Šia kryptimi tyrinėja J. Mardosa, D. Svidinskaitė, D. Pociūtė-Abukevičienė, M. Vaicekuskas, A. Motuzas.

Šio pranešimo tikslas — aptarti jau tyrinėtus ir dar netyrinėtus socialines grupes, remiantis žmonių pateiktais duomenimis. Pasirinkta situacija — atlaidai — kada visos aptariamos grupės veikia vienoje erdvėje ir viename laike. Aptariamos penkios socialinės grupės: katalikiškos organizacijos, bažnyčios tarnai, dūdų orkestras, vietiniai miestelių gyventojai (liaudis), elgetos bei prekybininkai.

Pranešime naudojama 2002 m. Kartenoje (Šiaurės Žemaitija) surinkta medžiaga, Klaipėdos universiteto tautosakos rankraštyno medžiaga bei Lietuvos valstybės istorijos archyvo medžiaga.

1. Katalikiškos organizacijos („Pavasario“, „Šaulių“), atlaidų šventėje dalyvavo ne tik kaip religinės, bet ir kaip pilietinės visuomenės socialinės grupės su savo atributika (vėliavomis, kitais ženklais). Pagrindinė jų veiklos sritis ir pareigos atlaidų metu — organizuoti pramoginius renginius po pamaldų.
2. Bažnyčios tarnai (zakrastijonas, „pročka“ (skalbėja) bei dešimtininkas) aktyviausiai dalyvavo prieššventiniame laikotarpyje, paruošdami bažnyčią atlaidams, rinkdami aukas ir maistą iš parapijiečių šventiniams kunigų pietums.
3. Dūdų orkestras (paprastai susidedantis iš 5–6 savamokslių muzikantų) buvo dažniausiai pateikėjų akcentuojamas pramoginės šventės dalies elementas, skyręs atlaidų gegužines nuo paprastų vakarėlių.

4. Vietiniai miestelių gyventojai dalyvavo visose šventės sudėtinėse dalyse. Pateikėjai išskyrė ruošimąsi atleidams namuose (namų tvarkymas, vaišių ruošimas), vykimo į atlaidus organizavimą ir patį vykimą, dalyvavimą apeigose bei pramogavimą.
5. Atlaiduose dalyvaudavo ir elgetos (anot pateikėjų dažniausiai tai buvę atklystantys elgetos, vietiniai elgetos per atlaidus nebuvę tokie aktyvūs).
6. Prekybininkai (liaudyje vadinti bagamazininkais) — taip pat svarbi atlaidų šventės detalė. Dažniausiai atlaidų dieną buvo prekiaujama smulkiais prekėmis: maldaknygėmis, rožančiais, šventais paveikslais bei įvairiais saldumynais.

Kai kuriose Šiaurės Žemaitijos vietovėse atlaidų šventės būdavo užbaigiamos po 1–2 dienų vykstančiais turgumis ar net jomarkais, kur suvažiuodavo ne tik daugybė prekybininkų, bet ir ūkininkų, siūlančių savo prekes.

Zane Priedīte (Latvijas Universitāte)

Rosinājuma izteikšanas iespējas latviešu valodā

Rosinājumu var definēt šādi: sūtītājs vēlas panākt, lai saņēmējs izpilda vai pārtrauc kādu noteiktu darbību, lai tiktu panākts noteikts mērķis. Modālā kategorija „rosinājums” ietver dažādas rosinājuma nianšes, sākot ar tiešu pavēli un beidzot ar ieteikumu un lūgumu.

Rosinājuma nozīmes atklāsmē mutvārdu runā būtiska loma ir ekstralingvistiskajiem līdzekļiem, kā arī konsituācijai.

Nepacietību var izteikt, izmantojot īpašu vārdu kārtu. Šajā gadījumā jārunā par izteikuma aktuālo dalījumu. Piemērs:

Edžiņš (nosēstas uz galda malas). *Man gribas ēst. [...] Māt, ēst gribas!*

Ieva. *Tūliņ būs pusdiens.* (Blaumanis)

Te mainās arī frāzes uzsvars, proti, tiek uzsvērta rēma.

Atkarā no rosinājuma teikuma gramatiskā centra veidojuma, visi rosinājuma teikumi iedalāmi verbālajos un neverbālajos teikumos.

Verbālajos rosinājuma teikumos galvenais rosinājuma modalitātes izteicējs ir verbs, kas, lietots noteiktā formā un niansēts ar priedēkļiem un piedēkļiem, kā arī izteikts ar rosinājuma intonāciju, var atklāt arī rosinājuma nozīmes sīkākās nianšes.

1. Gramatiskie līdzekļi
  - imperatīvs (pavēles izteiksme)
  - īstenības izteiksmes darāmās kārtas formas
  - vajadzības izteiksme (debitīvs)
2. Leksiski stilistiskie līdzekļi
  - modālie darbības vārdi
  - partikulas un modālie vārdi
  - gribas izteikšanas verbi
3. Leksiski sintaktiskie līdzekļi („*likt* + nenoteiksme”)
4. Sintaktiskie līdzekļi
  - nenoteiksme un divdabis kā reducētas teikumu formas
  - īpašas teikuma formas (*tā ka...*)
  - rosinājuma teikumi
  - jautājuma teikumi
  - stāstījuma teikumi
  - pseidopalīgteikumi (parcelēti palīgteikumi ar rosinājuma nozīmi)

Neverbāļajos rosinājuma teikumos rosinājums tiek izteikts bez verba. Runātājam svarīgi šķiet nosaukt priekšmetu, uz kuru attiecas darbība, vai apstākļus, kādos norit darbība, taču pati darbība kā runātājam, tā arī sarunbiedram ir skaidra (tā ir saprotama no žestiem un konsituācijas). Verbs, kas šajā gadījumā nav svarīgs, tiek izlaists. Neverbāļie rosinājuma teikumi ir emocionālāki un arī kategoriskāki.

Nominālo rosinājuma teikumu gramatiskais centrs tiek izteikts ar nomenu, visbiežāk ar lietvārdu vai vietniekvārdu, retumis arī ar numerāli.

Šādi rosinājuma teikumi parādās galvenokārt mutvārdu runā. Numerālajos rosinājumos vērojama konsituatīvā elipse.

Adverbiālajos rosinājuma teikumos gramatisko centru veido adverbs. Ļoti kategoriskos afektīvos rosinājumos šis adverbs ir tik svarīgs, ka pilnībā aizvieto verbu, uz kuru tas attiecas.

Interjektīvajos (izsauksmes vārdu) rosinājuma teikumos patstāvīga teikuma vietā nostājas rosinājuma izsauksmes vārdi, kuri ar atbilstošu intonāciju veido komunikatīvas vienības ar rosinājuma nozīmi.

Надежда Анатольевна Рикконен (СПбГУ)

Два орфоэпических словаря литовского языка

В докладе сопоставляются два последних словаря литовского литературного произношения — В. Вайткавичюте и В. Виткаускаса, вышедшие в 2001 году. Первый содержит описание фонетической системы с приложением схем, рентгенограмм и осциллограмм и словарь, по объёму сопоставимый со «Словарём современного литовского языка» (DŽ⁴ 2000). В предисловии к словарю В. Виткаускаса комментируются лишь наиболее важные аспекты произносительной нормы, корпус словаря содержит около 25 тыс. слов. Взгляды В. Вайткавичюте во многом нетрадиционны для литовской фонетики; взгляды В. Виткаускаса близки к принятым большинством лингвистов (А. Пакарис, А. Пупкис, А. Гирдянис) и излагаемым в вузовском курсе фонетики литовского языка. В. Вайткавичюте при определении нормы литературного языка в первую очередь стремится ориентироваться на существующее употребление, в то время как В. Виткаускас скорее опирается на некоторую норму литературного произношения, созданную языковедами на основе типических черт южных говоров западных аукштайтов.

Составители словарей расходятся во взглядах на некоторые спорные вопросы литовского произношения. В. Вайткавичюте утверждает, что в заимствованных словах (*fonètika, metrò*) используется закрытый гласный /e/; В. Виткаускас считает этот звук «нереальным фактом языка» и предлагает вместо него произносить исконно литовский открытый /ε/. Различаются мнения составителей по поводу нейтрализации или сохранения оппозиции гласных нижнего подъёма после мягких согласных, например, в словах *ponià, javaĩ*. По-разному рекомендуют авторы произносить «l» в сочетаниях согласных в заимствованных словах типа *kòbaltas, pùlsas*: у Вайткавичюте он мягкий, Виткаускас предлагает либо твёрдый вариант, либо два равноправных варианта. Мнения авторов расходятся также в определении акцентных парадигм некоторых слов: *egzàminas* (Вайткавичюте — 3^b,1; Виткаускас — 1, 3^b), *žaltỹs* (3 и 3, 4 соответственно).

Сопоставление орфоэпических словарей показывает, что единого представления об идеальном литературном произношении в литовском литературном языке до сих пор нет. Тем не менее, сколько-нибудь активной дискуссии о литературном произношении не наблюдается. Провозглашая правильность (престижность) того или иного произношения, авторы недостаточно подкрепляют своё мнение экспериментальными исследованиями, зачастую не анализируют противоположных мнений коллег. Вопросы произносительной нормы в публикациях литовских учёных в последнее время вообще затрагиваются редко. Тем не менее, эти вопросы оказываются важными и для решения некоторых вопросов теоретической фонологии (ср. Garšva 2002).

Литература

- K. Garšva. Lietuvių kalbos garsų fonologinės interpretacijos // Acta linguistica lithuanica. XLVI (2002). p. 1–17.
V. Vaitkevičiūtė. Lietuvių tarties pagrindai ir žodynas. V.: Pradai, 2001.
V. Vitkauskas. Lietuvių kalbos tarties žodynas. V.: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.

Kristijana Sadauskaitė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Daiktavardžio *stresas* leksinio junglumo tyrimas lietuvių kalbos tekстыne

Daiktavardžio *stresas* leksinio junglumo tyrimas atliktas gavus 1830 eilučių konkordansą iš Vytauto Didžiojo universiteto tekstyno.

Atlikus linksnių dažnumo tyrimą galima pasakyti, kad *stresas* pavartotas visais vienaskaitos ir daugiskaitos linksniais, išskyrus daugiskaitos vietininką. Vienaskaitos linksniai yra žymiai produktyvesni nei daugiskaitos (76 % ir 23 %). Pats produktyviausias yra vienaskaitos kilmininko linksnis (29,8 %), kuris rodo priklausymo santykius.

Paradigminis *streso* reikšmės tyrimas parodė, kad daugeliu atvejų *stresas* vartojamas žodynuose pateiktąja reiškime: tai yra neigiama organizmo būseną. Tačiau kartais konkordanse matyti jog *stresas* tampa neutraliu ar teigiamu jausmu (*trumpalaikis ~, geras ~*).

Sintagminis *streso* reikšmės tyrimas parodė, kad nagrinėjamas žodis gali atlikti įvairias semantines funkcijas. Taigi *stresui* būdingiausios posesoriaus [Ps], deskripto [Dsk] ir kauzatyvo [Caus] semantinės funkcijos.

Žodis *stresas* su kitais žodžiais sudaro įvairius junginius. Dažniausiai vartojami laisvieji žodžių junginiai, tačiau pasitaiko apstabarėjusių ar apylaisvių. Dažniausiai pasikartoja tokios kolokacijos: *patirti stresą, sukelti stresą, įveikti stresą*.

Esama žodžių junginių su *stresu*, kurie vartojami metaforiškai. Dažniausiai stresui suteikiamas gyvio pavidalas (*žudyti, kovoti su*). Populiariausia metafora — *stresas — priešas*. Dažnai stresui suteikiamos neigiamos žmogaus ar gyvio ypatybės (*baisus, žiaurus*). *Stresas* gali būti įvardijamas kaip *liga (epidemija, maras)*. Taip pat *stresas* gali būti ne tik *sugyventas*, bet ir *sudaiktintas*. Jį galima: *sudeginti, suaktyvinti, sulaužyti*.

Taigi iš viso atlikto tyrimo išplaukia galutinė išvada — *streso* apibrėžimas. *Stresas* — tai daugiau neigiama ar neutrali būseną, atsirandanti žmogaus ar gyvūno organizme, kurią sukelia koks nors subjektas ar aplinkybės.

Struktūras shēmas komponentu redukcija palīgteikumā

1. Palīgteikuma struktūra nav autonoma, neatkarīga vienība, tā vienmēr skatāma kontekstā, jo tikai saliktais teikums, kura sastāvā ir konkrētais palīgteikums, pastāv kā veselums, kā komunikatīvi pabeigta valodas vienība.

2. Lai arī palīgteikuma struktūras shēma formāli ir ļoti līdzīga vienkārša teikuma struktūras shēmai, šīs sintakses vienības un to uzbūvi nedrīkst uzskatīt par identām, jo palīgteikumā ir diezgan daudz aspektu, kurus ietekmē visa salikta teikuma struktūra kopumā. Un viens no šādiem aspektiem ir struktūras shēmas komponentu redukcija.

3. Redukcijas rezultātā rodas teikumu struktūras ar nepilnu formālo realizāciju, bet šīs konstrukcijas ir nepilnas tikai tajā ziņā, ka noteiktā distribūcijā to sastāvā nav nepieciešami visi atbilstošas teikuma statiskās struktūras komponenti.

4. Palīgteikumā reducēts var būt gan viss predikatīvais kodols, gan teikuma priekšmets, gan arī izteicējs.

5. Palīgteikuma nepilnās formālās realizācijas pilno struktūru var nosacīt gan citas tā paša saliktā teikuma daļas (piem., *Aktieri pat apmeklēja kulinārijas kursus, lai otrajā cēlienā bez bailēm un riebuma [viņi] varētu notiesāt pirmajā cēlienā pagatavoto* (221. lpp.)³), gan citas teksta vienības (piem., *Taču: cik bija vēsturnieku pagājušajā gadsimtā? Atzīšos, es nezinu, bet man liekas, [viņu bija] vismaz desmit reižu mazāk nekā mūsdienās* (255. lpp.)), gan arī runas situācija (piem., *Tu raugies visriņķī, meklēdams muzejos tik ierasto konservatīvo stikloto kabīni, kurā tirgotu biļetes un visādus prospektus un kurai gluži kā tādai piepei vajadzētu būt iemitušai kādā no viltotā klasicisma stilā ieturētās telpas stūriem; neatradis piepi, tu raugies pēc vecā tantuka, kam jānīkuļo uz soliņa ar biļešu paciņu vienā un konfekšu skārdeni sīknaudai otrā rokā* (292. lpp.)).

6. Saliktā teikumā reducētās vienības motivētājstruktūra visbiežāk atrodama tā paša teikuma robežās, bet ir gadījumi, kad pats saliktais teikums nav komunikatīvi pabeigts — tad motivētājstruktūra ir kāda cita teksta vienība, piem., iepriekšējais teikums: *Varbūt viņš ir jucis? Klaiņo pa pilsētu, zvana pie durvīm, izvēlētām tikai pēc viņam vien zināmām pazīmēm, un bļautās, ka [viņš] ir dēls* (119. lpp.). Tekstā tāds komunikāts ir konsituatīvi saistīts.

7. Ir gadījumi, kad pati motivētājstruktūra, kas atrodas kādā citā teikuma daļā vai teksta vienībā, ir tikai relatīvi patstāvīga, piemēram, ja teikuma priekšmets, kas attiecināms uz visu saliktu pakārtotu teikumu, ir vietniekvārds un tam nav komunikatīvas patstāvības.

8. Redukciju var noteikt arī runas situācija kopumā, piemēram, gadījumā, kad teikuma priekšmets nav nosaukts un nav arī īpaši nepieciešams darītāju nosaukt, jo tas var būt sekundārs, ne tik nozīmīgs, turklāt darbības veicēju var iedomāties, kaut arī šim reducējumam nav atsevišķas motivētājstruktūras (sk. pēdējo piemēru 5. punktā).

9. Uztverot tekstu, motivētājstruktūra kā tāda nav tik svarīga, jo, iepazīstoties ar kontekstu, tā jau veidojas apziņā, motivētājstruktūra ir nozīmīga gadījumos, kad nepieciešams precizēt, atgādināt iepriekš minēto teksta vienību, turklāt nereti motivētājstruktūras nemaz nav, tātad pilnā struktūra atklājas ne tikai tekstā, bet arī runas situācijā.

³ Materiāls ņemts no G. Bereļa īsprozas grāmatas „Mīnotaura medības” (Rīga, 1999).

Būdvardžio *žalias*, *~ia* vartosenos analizė

Šio darbo tikslas buvo išanalizuoti būdvardžio *žalias*, *~ia* dabartines reikšmes ir vartosena bei palyginti su DLKŽ duotais duomenimis. Šis žodis turi pakankamai daug reikšmių (septynias), be to, tikimasi, kad bus aptikta naujų.

Duomenys darbui paimti iš Vytauto Didžiojo universiteto lietuvių kalbos tekstyno, kuriame dabar yra apie 300 mln. žodžių (<http://donelaitis.vdu.lt>).

DLKŽ struktūrinė būdvardžio *žalias*, *~ia* reikšmė atrodė taip: visos reikšmės suskirstytos į pagrindines ir šalutines, o pastarosios į tiesiogines ir perkeltines:

Pagrindinė reikšmė	Šalutinės reikšmės	
	Šalutinės tiesioginės	Šalutinės perkeltinės
1. kuris žolės spalvos (<i>žali lapai</i>). prk. <i>akyse žalia</i> .	2. nesunokęs, nesubrendęs (<i>uogos dar žalios</i>) — metaforinė r. 3. nevirtas, neišviręs ar nekeptas, neiškepęs (<i>žalias ragaišis</i>) — metaforinė r. 4. neišdžiūvęs (<i>šnypsčia žalios malkos degdamos</i>) — metaforinė r. 5. neapdirbtas (<i>žalias kailis</i>) — metaforinė r. 6. jaunas, sveikas, stiprus (<i>žali vyrai</i>) — metaforinė.	7. nepatyręs, neišprusęs (<i>visiškai žalias atvykau į miestą</i>) — metaforinė r.

Tada iš tekstyno buvo išrinkti visų *žalio* linksnių konkordansai, juose esantis *žalias* sugrupuotas į septynias reikšmes kaip duota žodyne. Likusios reikšmės pagal vartojimo kontekstą taip pat suskirstytos į tam tikras grupes. Darbo pabaigoje, išanalizavus visą *žalio* vartosena, visos reikšmės vėl suskirstytos pagal vartojimo dažnumą ir nustatomi vartosenos pokyčiai.

Pagrindinė reikšmė	Šalutinės reikšmės	
	Tiesioginės	Perkeltinės
1. kuris žolės spalvos (<i>pasislėpęs tarp senų obelių stovi žalias medinis namas; mėgsta raudoną, rausvą, geltoną, žalią — pasakų spalvas</i>).	2. nevirtas, neišviręs, ar nekeptas, neiškepęs, nerūkytas (<i>geriau jau pirksiu žalią mėsą ir ją patikrinsiu</i>). a) šviežias — ką tik nuskintas, nupjautas (<i>jie kelis kartus per dieną valgo žalias daržoves, šakneles</i>). 3. jaunas, sveikas, stiprus (<i>verslininkai jau įsitikino, kad žalias jaunimėlis jiems neatneša pelno</i>). 4. neišdžiūvęs (<i>anksčiau į užsienį veždavom žalias lentas</i>). 5. neapdirbtas (<i>Būtingės naftos terminalas krauna tik žalią naftą</i>). a) neapdorotas, neužbaigtas (<i>įstatymo projektas dar tebėra labai žalias ir reikalauja gerokų patobulinimų</i>). 6. nesunokęs, nesubrendęs (<i>tai šen, tai ten papteldavo žalias obuoliukas</i>).	7. nepatyręs, neišprusęs, nesusigaudantis (<i>Rokas sakėsi besijaučiantis žalias matematikos pamokose</i>). a) pradedantysis (<i>smulkusis verslas žaliems</i>). 8. JAV doleris (<i>vagys pareikalavo išpirkos — 5 tūkst. žaliu</i>).
Žalia korta — legalaus gyvenimo ir darbo JAV viza (<i>smulkusis verslininkas, laimėjęs žalią kortą, išvyko gyventi ir dirbti į JAV</i>).		
Žalia gatvė, žalia šviesa — leidimas ką nors daryti (<i>naujasis Loterijų įstatymas uždega žalią šviesą užsienio kapitalo skverbimuisi į Lietuvą; Živilei — žalią gatvę!</i>).		
Neturėti žalio supratimo — visiškai nieko nenučiuoti, nesuprasti (<i>jis apie tai nė žalio supratimo neturėjo</i>).		

Be šių reikšmių tekстыne rasta nemažai tikrinių pavadinimų, okazinių reikšmių, pastebėtas dažnai pasitaikęs reiškinyss — vardijimas, kur *žalias* eina vienu iš išvardytų narių.

Taigi ištyrus *žalio* reikšmių vartoseną matyti, kad ji gerokai skiriasi nuo žodyne pateiktų duomenų. Todėl norint sužinoti kokio nors žodžio reikšmes bei vartojimą, mano nuomone, reikėtų naudotis ne žodynais, o tekstynu, kuris nuolat atnaujinamas. Žinoma, patį tekstyną taip pat dar reikėtų tobulinti.

Literatūra

DLKŽ — Dabartinis lietuvių kalbos žodynas, 4-asis leid., Vilnius, 2000.

Екатерина Юрьевна Федорина (СПбГУ)

О рецензии А. А. Потебни на литовско-русский словарь Е. И. Гилюса и на статью А. Барановского «О литовском словаре и правописании»

Рецензия А. А. Потебни «Об образцах литовско-русского словаря, составленного Е. И. Гилюсом, и о статье кс. Ант. Барановского „О литовском словаре и правописании“» хранится в СПб филиале Архива РАН. Объём рукописи составляет 86 страниц.

В 1878 г. Императорская Академия наук поручила сначала А. Барановскому, а затем А. Потебне написать отзыв о литовско-русском словаре Е. И. Гилюса. Интересно, что из упомянутых трёх работ гораздо позднее была издана только статья А. Барановского, значительно переработанная и получившая поэтому другое название — «Заметки о литовском языке и словаре» (СПб., 1898).

В рецензии А. А. Потебня отмечает, что словарь Е. И. Гилюса включает в себе много неточностей, и сопоставляет его со «Словарём литовского языка» Г. Нессельмана (*Wörterbuch der Littauischen Sprache. Königsberg, 1851*), к которому Е. И. Гилюс обращался при толковании слов. Кроме конкретных замечаний, А. А. Потебня исследует некоторые теоретические вопросы, в частности способы перевода литовских возвратных глаголов на русский язык, категорию вида в славянских языках, возможность применения русской азбуки для литовского языка.

Вопрос о категории вида А. А. Потебня собирался впоследствии рассмотреть в особом сочинении. Действительно, одна из частей IV тома его труда «Из записок по русской грамматике» посвящена глагольному виду. Представляется интересным проследить эволюцию взглядов ученого на данную проблему.

Aida Čižikaitė (Vilniaus universitetas)

Sangražiniai veiksmažodžiai lietuvių ir esperanto kalbose

- 1. Įvadinė dalis.** Palyginau esperanto ir lietuvių kalbų sangražinius veiksmažodžius.
- 2. Sangraža.** Šie veiksmažodžiai daromi su sangražos afiksu, tačiau nesudaro atskiros semantinės klasės.

„Sangraža tranzityvumo sferos kategorija — veiksmo krypties į subjektą rodymas.“
Sangražos pagrindinė funkcija — „paversti tranzityvų veiksmažodį intranzityviu“.

3. Lietuvių kalbos sangražiniai veiksmažodžiai. „Sangražos dalelytė — formų ir žodžių darybos priemonė“, darybos atžvilgiu panaši į priešdėlius.

4. Sangražos afikso funkcijos. Funkcijos neatsiskleidžia, lyginant semantiškai artimus žodžius.

Pagrindinė funkcija — „apriboti veiksmą subjekto sfera“:

a) intranzityvinė: prie aktyvaus veiksmo veiksmažodžių pridėjus sangražos dalelytę padaromi intranzityviniai. Kartais aktyvų veiksmą keičia savaiminiu.

b) nepanaikinanti veiksmo santykio su objektu: daug veiksmažodžių valdo objektą reiškiančius linksnius. Sangražos dalelytė rodo susijimą su subjekto sfera — ne opozicinę funkciją.

c) pasyvinė: sangraža su pasyvu menkai susijusi. „Gali egzistuoti kaip papildoma reikšmė, pobūdis lemia, kad subjektas inaktyvus“. Tai prielaida gramatinei reikšmei.

5. Beasmenių sangražinių veiksmažodžių vartosena. Jie sangražinių formų dažniausiai neturi. Vartosena išryškėja sakinyje.

6. Reflexiva tantum. Yra veiksmažodžių, neturinčių nesangražinių atitikmenų. Dauguma reiškia vidinę būseną. Sutapus formų reikšmėms, nesangražinės išnyko.

7. Trumpai apie esperanto kalbą. 1887 m. L. Zamenhofas paskelbė „lingvo internacia“.

Esperanto — aglutinacinė kalba. Žodžiai turi aiškią vidinę struktūrą — galima skaidyti į morfemas, išreiškiančias kategorijas.

8. Esperanto kalbos sangražiniai veiksmažodžiai. Kalba turi keletą būdų išreikšti objektui, apie kurį kalbama, jo priklausomybę subjektui — tai apie trečiąjį asmenį, nes negali būti daugelio *aš, mes* ar *tu* pokalbyje. Kitaip yra su *jis, ji, jie, jos, tai*.

9. Pagrindinė vartosena. L. Zamenhofo pavyzdžiai, su pirmuoju ar antruoju asmeniu įtakoti slavų kalbų.

a) sangraža, vartojama tik su trečiuoju asmeniu: forma *via* — L. Zamenhofo iniciatyva. Ją siūloma vartoti, nes ji labiau tarptautinė.

b) sangražos perkėlimas į subjektą: *si* forma niekada nevirtota. *Sia* vartojame, kalbėdami apie dalį sudėtinio subjekto — būtinas tiesioginis savybinis įvardis.

c) sangraža, pavaduojanti arba reiškianti tarpusavio santykius: tai ryškiausias esperanto sangražos būdas. Kitose kalbose suvokiama iš subjekto pozicijos, konteksto. Esperanto bet kuris žodis gali tapti „centru“, iš kurio kyla santykis, reikalaujantis sangražos.

d) sangražos pagrindas:

Save identifikuoja	su	tas veiklos subjektas
Save išskiria	į	(predikatinis ar šalutinis), kurio „teritorijoje“ jis yra

10. Tipai ir pavyzdžiai. Beveik visi pavyzdžiai pasiūlyti L. Zamenhofo. Pagrindiniai tipai (tezėse pavyzdžiai nepateikiami):

- predikatinio veiksmažodžio veikla,
- nepredikatinio veiksmažodžio veikla,
- veikla, perkelta į daiktavardį,
- veikla, perkelta į būdvardį.

11. Lietuvių ir esperanto kalbų sangražinių veiksmažodžių analizė. „Lietuvių kalbos gramatikos“ II tome [LKG] pateikta sangražinių veiksmažodžių klasifikacija kritikuota, tačiau naujesnės nėra. Ji patogi, todėl ja vadovaujamosi.

Esperanto sangražiniai veiksmažodžiai sudaromi asmeninių ir sangražinio įvardžio pagalba. Veiksmažodžiai su priesaga *-ig-* turi sangražumo.

12. Išvados. Lyginant lingvistinius aspektus, paaiškėjo, kad natūrali nacionalinė kalba turtingesnė, bet sunkesnė, tačiau esperanto visiškai perteikia bet kokią mintį, yra natūrali bendravimo priemonė.

Svarbiausios esperanto pasisekimo priežastys:

- 1) kalbos internacionalumas,
- 2) paprastumas (16 taisyklių be išimčių),
- 3) aiškumas ir skambumas,
- 4) neutralumas.

12. Baigiamasis žodis. Tai įdomu bei naudinga domintis lyginamąja kalbotyra, dirbtinėmis kalbomis, verčiant tekstus.

Laura Šiupšinskaitė (Vilniaus pedagoginis universitetas)

Lietuviški motyvai H. Zudermano kūryboje

Mažosios Lietuvos Klaipėdos krašto lietuvius ir vokiečius daug amžių siejo glaudus ryšiai. Svarbus šių tautų kultūrai yra Hermanas Zudermanas (1857–1928). Didelę įtaką jo kūrybai turėjo Lietuvoje prabėgusi vaikystė. Vėliau rašytojas gyveno Vokietijoje. Lietuviška tematika pasirodė vėlesniame kūrybos periode. H. Zudermanas buvo žinomas ne tik Europoje, jo drama „Kelionė į Tilžę“ buvo suvaidinta ir Amerikoje.

„Lietuviškos apysakos“ pasirodė 1917 m. Literatūros kritikai apibūdina šį apysakų rinkinį kaip didžiausią rašytojo pasiekimą.

Apysakose itin svarbus lietuviški motyvai. Rašytojo domėjimasis lietuvių tauta nėra atsiradęs vien todėl, kad jis ten gyveno. Jau nuo romantizmo laikų pirmąkart, artimo gamtai žmogaus paveikslas buvo priešpastatomas civilizacijai. Civilizacijos nešėjus H. Zudermano apysakose dažnai simbolizuoja vokiečiai.

„Lietuvišku apysakų“ veikėjai įkūnija charakteringus lietuvių bruožus. Jiems būdingas paprastumas, naivumas. Kaip išliekama vertybė rašytojas parodo jų meilę gamtai, sąžiningumą, darbštumą. Pajūrio žemėje nėra lengva gyventi. Kraštovaizdį sudaro pakrančių pievos, miškai, pelkynai, žvejų kaimai. Tokiose vietovėse gyvena apysakų veikėjai, kurių likimai dažnai būna nelengvi. Tačiau jie stengiasi išlikti stiprūs, kovoja su nesėkmėmis.

Apysakų veikėjams būdingas religingumas. Nors jie tiki krikščionišką Dievą, nereikia pamiršti, kad Lietuva ilgiausiai iš Europos salių išpažino pagonybę. Kaimuose pagonybė gyvavo dar 17–18 a. H. Zudermano apysakose minimi pagoniški dievai bei deivės: Perkūnas, Laima, Milda, Giltinė. Kuriama paslaptina, mitinė lietuvių pasaulėjauta.

„Lietuviškose apysakose“ sutinkame ir vokiečių. Jie dažniausiai yra turtingi, lietuviai dirba jų ūkyje samdiniais ar nuomoja žemę. Nors lietuviai neturtingi, mažiau išsilavinę, tačiau juose gyvos senosios tradicijos. Rašytojas ironizuoja tuos vokiečius, kurie nepripažįsta kitos tautos savitumo. H. Zudermanas kalba ir apie lietuvių germanizaciją. Nemaza apysakų

veikėjų patys stengiasi tapti „tikrais“ vokiečiais. Toks noras labiau būdingas jaunajai kartai. Apie tokius „lietuvius“ autorius pasakoja su ironija, nors ir nebando jų teisti.

H. Zudermanas vaizduoja ir daugiau neigiamu veikėju savybių. Pabrėžia, kad lietuviai mėgsta daug išgerti, alkoholiu atsiskaitoma už paslaugas. Apysakose „Mikas Bumbulis“, „Kelionė į Tilžę“ parodomas ir veikėjų žiaurumas. Rašytojas nesistengia nei kritikuoti, nei moralizuoti, o renkasi stebėtojo pozicija. Jis aprašo tiek teigiamas, tiek neigiamas lietuvių savybes, taip kurdamas jo charakterį.

„Lietuviškose apysakose“ randame lietuviškų žodžių, liaudies dainų citatų. Autorius bando tų žodžių prasmę paaiškinti vokiečių kalba. Leisdamas apysakų veikėjams prabilti lietuviškai, uždainuoti liaudies dainą, H. Zudermanas sukuria autentišką aplinką. Iš apysakų matyti, kad rašytojas gerai pažįsta kasdienę lietuvių buitį bei papročius. Apysakoje „Merga“ jis detalai vaizduoja vestuvių tradicijas kaime.

Nežinia, ar rašydamas apysakas H. Zudermanas galvojo apie lietuvių skaitytoją, ar jam buvo svarbu, kad vokiečiai geriau pažintų lietuvių tautą. Tikroviškai vaizduodamas veikėjų buitį, gyvenimo būdą, santykį su gamta, tikėjimų, rašytojas atskleidžia lietuvių tautos savitumą.

Verbi ar semantisko elementu 'sist'. Stilistiski ekspresīvo verbu īpatnības

Balstoties uz mūsdienu latviešu valodas vārdnīcām [LLVV; LVV], pētījumam izveidota verbu grupa, kuros ietilpst semantiskais elements (SE) 'sist' (sišanas verbi). Analizēti 54 verbi ar apmēram 90 leksiski semantiskajiem variantiem. No tiem apmēram 25 ir stilistiski ekspresīvi verbi.

Vārdu nozīmes nav viendabīgas, tajās var izdalīt jēdzienisko saturu un nozīmes papildkomponentus. Sastopami vairāki veidu papildkomponenti, bet šajā pētījumā būtiska ir stilistiskā ekspresija. Vārda jēdzienisko saturu var dalīt sīkāk SE. Tie tiek norobežoti, dalot vārdus grupās, balstoties uz semantiskajām opozīcijām, piemēram, opozīcija 'vienreiz' (*bliezt, krāmēt*) — 'vairākkārt' (*vicot, zvetēt*).

Sišanas vārdiem raksturīgi gan SE, kas raksturo sišanu (spēku, rīku, objekta īpatnības), gan SE, kas liecina par šo verbu mijiedarbību ar citu tematisko (kustības, skaņas) grupu vārdiem, gan stilistiska ekspresija.

Starp vārdiem pastāv vairāku tipu paradigmatiskas attiecības — hiponīmija, pretstatījuma attiecības, sinonīmija.

Ja atsevišķi apskata stilistiski ekspresīvos tematiskās grupas verbus, rodas vairāki secinājumi.

Vairumā gadījumu leksiski semantiskais variants ar SE 'sist' nav šī verba pamatnozīme. Tā kā šo verbu pamatnozīme ir stilistiski neitrāla, var pieņemt, ka SE 'sist' verbu nozīmē radies kopā ar sarunvalodas vai vienkāršrunas ekspresiju.

Ekspresīvie verbi, kuru atvasinātajā nozīmē ietilpst SE 'dzīvs sitiena objekts', pamatnozīmē apzīmē kādu priekšmetu pārvietošanu (kā *krāmēt, gāzt, likt* u. c.). Tā kā sišanas procesā arī ir sava veida kustība, uz šīs nozīmes kopības pamata arī veidojušās verbu atvasinātās nozīmes.

Visbiežāk ekspresīvajos verbos ietilpst SE 'dzīvs objekts' (*kraut pa ausi; iekaustīt, zilināt kādam muguru*).

Gandrīz visiem pētāmā materiāla ekspresīvajiem vārdiem raksturīgs SE 'spēcīgs (sitens)' (*bliezt, gāzt, slānīt, kraut*). Reizēm tieši stilistiskā ekspresija aktualizē SE 'spēcīgs' nozīmi (*sal. pērt palaidni un sukāt palaidni*).

Literatūra

LLVV — Latviešu literārās valodas vārdnīca. 8 sējumos. / Atb. red. R. Grabis. Rīga, 1975–1996.

LVV — Latviešu valodas vārdnīca. Rīga, 1987.

* Papildinājums krājumam: VI межвузовская научная конференция студентов-филологов. Тезисы. 7–11 апреля 2003 г. / Отв. ред. А. В. Андронов. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2003. — 212 с. Atbildīgais redaktors atvainojas autorei par izlaistām tēzēm.

VI межвузовская научная конференция студентов-филологов
ТЕЗИСЫ

*7–11 апреля 2003 г.
Санкт-Петербург*

Лицензия ЛП № 000156 от 27.04.99.

Авт. л. 13,93. Печ. л. 13,25. Тираж 250 экз. Заказ № 451

Филологический факультет СПбГУ.
199034, Санкт-Петербург, Университетская наб., 11.

ОНУТ филологического факультета СПбГУ.
199034, Санкт-Петербург, Университетская наб., 11.

